

SOSYAL BİLİMLERDE PARANORMAL İNANÇLARA DAİR ÇALIŞMALAR: SEKÜLERLEŞME VE İNANÇ İKİLEMİNDE MODERN BİREY VE TOPLUM¹

Yrd. Doç. Dr. Halil Saim PARLADIR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Devrim ÖZKAN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Medya ve İletişim Bölümü

ÖZ

Son yıllarda, modern toplumlarda, sıklıkla gözlemlenmeye başlayan paranormal inançlardaki artış, sosyal bilimciler tarafından dikkatle analiz edilmektedir. Sosyal bilimler sahasında paranormal inançlara dair yapılan çalışmalarda bir artış gözlemlenmektedir. Bu çalışmalar modern topluma dair yeni verilerin elde edilmesine neden olduğu gibi, insanın özgün özellikleri ile ilgili yeni bilgilerin edinilmesini sağlamaktadır. Dini kurumların toplumsal hayattan uzaklaşmasıyla, paranormal inançlarda dikkate değer bir artışın meydana gelmesi dikkat çekicidir. Tüm bunlar, insanın inanç ile sekülerleşme süreçleri arasında sıkıştığının birer göstergesidir. Sosyal bilimler sahasında paranormal inançların hangi toplumsal nedenlerden kaynaklandığının yanı sıra, ne çeşit toplumsal neticelere yol açtığı da analiz edilmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda, sosyal bilimlerde paranormal inançlara dair çalışmalardaki artışın neyin göstergesi olduğu incelenmektedir. Böylece modernlik koşullarında sosyal bilimlerin işlevinin ne olduğunun yanı sıra, artan paranormal inançların modern toplum ve birey hakkında hangi verileri sunduğu da analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paranormal, Sekülerleşme, İnanç, Sosyal Bilimler, Modern Toplum, Birey.

¹ Makalenin geliş tarihi: 06.08.2014

Makalenin kabul tarihi: 23.11.2014

STUDIES ON PARANORMAL BELIEFS IN SOCIAL SCIENCES: MODERN SOCIETY AND INDIVIDUAL IN THE DILEMMA BETWEEN SECULARIZATION AND BELIEF

ABSTRACT

In recent years there is an increase in the paranormal beliefs in modern societies that has been analysed by social scientists. There is an increase in the studies regarding paranormal beliefs in the field of social sciences. These studies had resulted in a knowledge regarding modern society as well as new knowledge regarding the peculiar qualities of mankind. With the disposal of traditional religious institutions from social life there occurred an increase in the paranormal beliefs. This situation indicates the peculiar position of modern man trapped between the belief and processes of secularization. In the field of social sciences the factors triggering paranormal beliefs as well as the consequences stemming from these beliefs are being analysed. In this paper the increase in the studies regarding the paranormal beliefs are being focused. In this regard the major aim of this study is to analyse the functions of social sciences in the context of modernity on one hand and the data emerging from increasing paranormal beliefs regarding modern society and individual on the other.

Keywords: Paranormal, Secularization, Belief, Social Sciences, Modern Society, Individual.

I. GİRİŞ

Modernlik ve modernizmin, on sekizinci yüzyılın son döneminden itibaren, başa çıkmak zorunda kaldığı başlıca problemlerden biri “toplumsal düzen”in (social order) nasıl sağlanacağıdır. Geleneksel ve dinsel kurumların işlevlerini, rasyonel ilkelere dayanan modern kurumlara devrettikleri koşullarda, “toplumsal düzen” başlıca problem haline gelmiştir. Sınıfların, kurumların ve kişilerin toplumsal rollerinin sürekli yeniden yapılandırıldığı koşullarda, istikrar ve düzeni tehdit edecek çok sayıda gelişme ile karşılaşılması kaçınılmazdır. Modernleşme sayesinde gelişimini ve etkinliğini arttıran “kitle iletişimi” (mass communications) ile tüm mekânların birbirlerinin etkilerine açıldığı koşullarda, harici etkenlerin değiştirici gücüne kapalı kalmanın giderek olanaksızlaşması “toplumsal düzen”in sürdürülebilirliğine tehdit oluşturan bir diğer faktördür. Sosyal bilimler, daha önce geleneksel ve dinsel bilgi ile oluşturulan dünya kavrayışları ve kozmolojiler vasıtasıyla sağlanan “toplumsal düzen”in rasyonel bilgi ile temin edilerek, sürdürülmesini sağlayan işlevlere sahiptir. Modernlik koşullarında, iktidar, din ve bilimin ayrılarak, kendi alanlarına kapanmaları, kişi ile toplum arasındaki mesafenin giderek açılmasıyla neticelenmiştir. Bu koşullarda özel alan ile kamusal alan arasındaki mesafenin açılmasıyla, kendi otonomisinde varlığını inşa eden kişilerden oluşmuş modern toplumlarda, paranormal inançların giderek yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Sosyal bilimler için inanç çatışmaları ve farklılaşmaları “toplumsal düzen” için önemli bir tehlike oluşturduğundan paranormal inançlardaki artışa paralel olarak, paranormal inançlara dair akademik çalışmalarda da artış gözlemlenmektedir. Paranormal inançlara dair akademik çalışmalar ve saha araştırmaları sosyoloji

alanında yoğunlaşmaktadır (Bk. Bainbridge, 2004; Draper ve Baker, 2011; Driskell ve Lyon, 2011; Rice, 2003; Mcclenon, 1990; Baker ve Draper, 2010; Rioux ve Barresi, 1997; Farias, ve Lalljee, 2008; Bloch, 1998; Glendinning, 2006; Mckinnon, 2003). Ayrıca, psikoloji alanında da paranormal inançlara dair gerek teorik gerekse saha çalışmalarında dikkate değer bir artış gözlemlenmektedir (Bk. Kennedy ve Kanthamani, 1995; Dambrun, 2004; Roe, 1999; Mayoral, Laca ve Ceballos, 2010; Blackmore, 1997).

Paranormalizm konusundaki tartışmanın temeli inanç problemidir. Daha doğru bir ifadeyle modernizm koşullarında inanç konusunun oluşturduğu anakronizmdir. Sosyal bilimlerdeki klasik modernist yaklaşım dinsel inançların bilimsel bilgi toplum katmanlarına yayıldıkça azalacağını ifade etmektedir. 60'lı yıllara kadar geçerliliğini sürdüren bu bakış birçok alanda meydan okumalarla karşılaşmıştır. Dinin geri dönüşü (Bell, 1978) gibi kavramlarla ifade edilen bu durum, dinsel inançların sadece bir parçasını oluşturduğu “*inanç*” olgusunun bir anakronizm değil, insan varoluşunun önemli bir sonucu olduğunu ifade eder. Zira insan biyolojik yetersizliğinin ve belki de sonlu oluşunun farkında olan yegâne varlıktır. Bu nedenle de inanma eğilimindedir. Bu inanma eğilimi kültürel, toplumsal faktörlerden etkilenmek ve farklı görünümler arz etmekle birlikte genel olarak din şeklinde kurumsallaşmıştır. Dinin bu kurumsallaşmış biçimi din sosyolojisinin araştırma alanı olarak tanımlanabilir. Klasik sosyoloji geleneğinde dinsel inanç cemaat üzerindeki nesnel görünümleri bağlamında ele alınır ve açıklanır. Bu temelde dinin toplumun örgütlenmesi üzerine çok önemli bir faktör olarak ilk sosyal bilim çalışmalarından itibaren vurgulandığını belirtmek mümkündür. Ancak inanmanın ya da kutsalla ilişki kurmanın dolaylı ve din çerçevesinde ele alınamayan biçimleri mevcuttur. Bu biçimlerin en önemlileri genellikle akılla, bilimsel-analitik düşünce ile ve hatta bazen geleneksel dinsel dogmalarla uyumsuz olan inançlardır. Bu inançlar genellikle büyü, batıl inanç, boş inanç ve safсата gibi kavramlarla ifade edilir.

Yabanıl ve geleneksel toplumların yaşamında daha belirgin biçimde gözlemlenebilen bu türden inançlar, insanın kendi hayatını ve kendini kuşatan doğayı kontrol etme çabasının tamamlayıcı unsurları olarak değerlendirilebilirler. Genel olarak bu eğilime büyüsel düşünce adını vermek yanlış olmayacaktır. Büyü kavramı antik dönemden beri, gelenekselleşen bazı yöntemlerle doğal ya da doğaüstü güçlerin nesnelere, insanlar üzerinde etkili kılınması düşüncesine dayanır. Büyünün kişiselliği ve kurumsallıktan yoksun yapısı, onun dinden ayrılmasındaki temel ölçüttür. Ancak büyü, her ne kadar dinden (teorik düzlemde) ayrılrsa da aslında büyüün beslediği kaynakla dinin beslediği kaynak aynıdır. Bu bağlamda “en az bir damla din içermeyen büyü olmadığı gibi büyüden arınmış din de yoktur.” (Lévi-Strauss, 2000: 263) Büyüsel düşünce nesnelere, insanlar, olaylar arasında çoğu zaman yanlış, çeşitli nedensellikler kurmak anlamına gelir. Bu sayede insan etrafında olup bitenleri anlamlı bir nedensellik ilişkisi içinde ele alma ve ani değişimlerin yaratacağı şoktan sakınma imkânına sahip olabilecek, değişimi tanrıları, meleklerle,

mucizelere, haklı bir cezaya, kefarete veya büyücülerin edimlerine bağlayarak içinde yaşadığı dünya ile zihni arasında bir uzlaşım kurabilecektir. Bu yolla önceden bilebilecek (prediction) ya da en azından kaygıyı azaltabilecektir.

Modern dönemde bilimsel bilgi birikimi artmaya ve doğaya ve insan yaşamına yön veren yasalar, düzenlilikler keşfedilmeye başlayınca din ve büyü ilk sosyal bilimcilerin ve bilim çevrelerinin merakını çekmeye başlamıştır. Bu dönemde, dinin de çoğu zaman ilişkilendirildiği büyüsel düşüncenin evrene ve doğaya ilişkin bilimsel bilgi birikimi arttıkça gerileyeceği, azalacağı ve yok olma noktasına geleceği öngörülmekteydi (Bell, 1978). Bu tutum, bilimsel bir yaklaşım olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Ancak bilimdeki ilerlemelere, bilimsel bilginin artışına, sanayi devriminin yol açtığı kentleşme ve sekülerleşmeye rağmen yirminci yüzyıl boyunca kentlerde ve eğitilmiş insanlar arasında dahi özellikle ruhçuluk, okültizm, psişik güçler ve düşünce gücü gibi spiritüel konularda yoğun bir ilgi ortaya çıkmıştır. Bu durum, dinin gerilediği, bilimsel eğitimin ve analitik düşünme yeteneğinin arttığı bir dönemde bir anomali olarak görülmüştür. Söz konusu inançların ilkel ve geleneksel toplumlardaki varlığı açıklanabilirken bilimsel-analitik düşüncenin hâkim olduğu Batılı toplumlarda görülmesi yeni bir açıklamayı gerektiren bir hata olarak görülmekteydi. Bu dönemde birçok düşünür, araştırmacı söz konusu inanç ve tecrübelerin modern toplumun bağrında dahi görülmesini, zayıflayan geleneksel kurumsallaşmış dinin yerini bu tür inanışların doldurduğu biçiminde açıklamıştır. Bazı başka araştırmacılar ise bilişsel melekelerdeki bir tür yetersizliğin buna neden olduğunu düşünmüştür (Rabeyron ve Watt, 2010).

Sekülerleşme ve kurumsallaşmış dinin gerilemesinin, paranormal inanışların varlığı üzerinde olumsuz bir etki yapmadığı, aksine parapsikoloji gibi “*yeni çağ*” (new age) “*yarı*” (quasi) ya da “*sahte*” (pseudo) bilimsel yaklaşımlar aracılığı ile yeni bir takım inanış biçimlerinin de ortaya çıkmasına neden olduğu gözlemlenmektedir. Modern çağda büyüden arınma (entzauberung) dünyanın spiritüel bağlar dışında rasyonel planda açıklanmasına ve dolayısıyla da bir anlam krizine neden olmuş (Weber, 1964: 125), bu krize cevaben tinsellik, dindışı kanallardan hatta bilim kılığında dahi işlemeye devam etmiştir. Örneğin, “*çeşitli gizemli hayvan türlerinin varlığına*” (kripto-zooji), UFOlara, uzaylılara ve telekineziye ve biyoenerjiye inanmak her ne kadar safсата olarak adlandırılrsa da bu, söz konusu inançların günün birinde bilim tarafından kanıtlanmayacakları anlamına gelmemektedir. Burada belirtmelidir ki, söz konusu edilen inançlar geleneksel ya da modern, dinsel ya da bilimsel birçok temelsiz inancı bir araya getirir. Bu tür inançlar sadece nevrotik, saplantılı ve anormal davranışlar olarak değerlendirilemeyeceği gibi, bilişsel yetersizlik veya sosyal bastırılmışlıkla yalınkat ilişkilendirilmesi de mümkün olmayan karmaşık bir olgular seti olarak görülmelidir. Bu anlamda bu tür inançlar, bireysel planda insan ruhunun ve sosyal planda da insanın toplumsal

doğasının sonuçları olarak okunabilmelidir. Modern toplumda yaygınlaşan bu tür inançlar, içinde bulunduğumuz çağda daha da belirgin hale gelmektedir.

İçinde bulunduğumuz ve postmateryalist olduğu iddia edilen dönem, bu vasfını özellikle iletişim ve enformasyon teknolojilerinde kaydedilen olağanüstü gelişmeler ile kazanır. Gerek televizyon, gerekse yazılı ve görsel medya, bilgisayar, internet, kablosuz erişim gibi “*kitle iletişim teknolojileri*”ndeki (mass communication technologies) gelişmeler, sosyal hayatta daha önce benzeri görülmemiş derecede farklılaşmış yeni ilişki biçimlerini ortaya çıkarmakta ve bu da geleneksel ve klasik modern toplumlardan çok farklı toplumsal ilişki biçimleri meydana getirmektedir. Her ne kadar söz konusu bu süreçler maddi - sınıfsal bağlamda anlaşılabilir ve açıklanabilecek bir arka plana sahiplerse de, özellikle 1980’lerle birlikte ülkemizde de görüldüğü biçimde, teknolojik gelişme, maddi süreçlerden ve geleneksel değer ve normlardan uzak yepyeni bir sosyallik durumu yaratmaktadır. Daha önce de atıfta bulunulan postmateryalist kavramının karşılık geldiği bu yeni sosyal durum, bir sosyal değişim örneği olarak birçok araştırmaya konu olmuştur. Söz konusu bu yeni sosyal durumun birçok kurumsal yapıda izleri takip edilebilmektedir. Çok genel olmakla birlikte bu durumun politik alandaki karşılığını, kimlik söylemi temelli politik talepler ve bu taleplerin araştırılması biçiminde ele almak da mümkündür. Yine aynı süreç, politik pozisyonlar ve gündemin çoğunlukla sınıfsal açıklamalara dayalı olduğu dönemlerden farklı olarak dinsel ve etnik kimliğin ön plana çıktığı, dolayısıyla maddi süreçlerden ziyade post materyal süreçlerin belirleyici olduğu iddiasını dillendirmektedir (White, 2002).

Dünyada etnik ve dinsel ve hatta cinsel kimlik merkezli ve sınıfsal farklılıkları dik kesen bilinçlilik türleri ve örgütlenmeleri görülmeye ve bu durum da sosyal bilimcilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Küresel ağların yaygınlaştığı ve sanallaştığı bu dönemde, örgütlenme mantığı da büyük değişiklik geçirmiştir. Azınlık ve dezavantajlı grupların “*sosyal medya*” üzerinden kurdukları “*merkezsiz*” (centerless) iletişim biçimi, özellikle Arap ülkeleri ve Ukrayna’da yirmi birinci yüzyılın ilk on yıllık döneminde meydana gelen toplumsal olaylarda, etkililiğini ispat etmiştir. Söz konusu edilen bu süreç, ulusal ve uluslararası planda sermayeden ziyade bilginin önem kazanması biçiminde de ele alınmaktadır. Bu sürecin din sosyolojisi bağlamındaki görünümünü de dinin veya dinsel davranışın yeniden tanımlanması biçiminde ele almak mümkündür. Söz konusu edilen bu yeni toplumsal durumun dinsel davranış bağlamındaki tezahürleri, (a) geleneksel dinsel formlar zayıflarken bireysel dindarlığın güçlenmesi, (b) geleneksel olmayan mistik cemaatlerin gelişimi, (c) kurumsal bağlılık gerektirmeyen maneviyat türleri ve (d) geleneksel dinlerden farklı yeni kültürleri ihtiva eden “*yeni çağ*” dinsel örgütlenmelere kadar geniş bir yelpazede ele alınabilir.

Tüm dünyada dinin geleneksel biçimleri zayıflarken büyüsel, batıl, boş inanç, saçma, akıldışı, bilim dışı, olağandışı, mistik, ruhani, paranormal gibi başka kavramlarla adlandırılan bir takım inanç ve pratikler yükselişe

geçmektedir. Bu yükselişle söz konusu edilen yeni toplumsal durum arasındaki ilişki manidardır. Bu “*yeni çağ*” inanç biçimlerinin dinle ilişkisi olmakla birlikte sadece dinsel olmadıkları da onlara verilen isimlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca birçok kurumsallaşmış dinsel söylem söz konusu edilen inançların önemli bir bölümünü batıl olarak adlandırıp dışlamaktadır. Peki, geleneksel, kurumsallaşmış dinler, dinsel davranışlar zayıflama eğilimindeyken, dünyayı ve evreni dinsel perspektiften değerlendirmek, anlamak ve açıklamak insanları artık eskisi kadar tatmin etmezken, kiplik bakımından bilimsel düşünceye uymayan ve dinsel inanç biçimi ile benzerlikler gösteren (ama bunun da dışında kalan) bu “*yeni çağ*” inanç biçimleri nasıl anlaşılmalı ve açıklanmalıdır? Bu tür inançların neşet ettiği toplumsal koşullar nasıl analiz edilebilir? Ne tür faktörlerle ne türden ilişkiler tesis edilebilir? Bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle bu türden inançların bir tanımını yapmak uygun olacaktır.

II. “PARANORMAL” KAVRAMINA DAİR

Eski zamanlardan beri varlığını sürdüren ve folklorcuların yaşayan din olarak adlandırdıkları bir kategori içinde binlerce yıldır nesilden nesle sözlü kültür ürünleri biçiminde aktarılan geleneksel boş inançlar, artık günümüzde çok farklı bir ortamda yeniden şekillenmekte ve boş inanç kavramını da aşan bir dinamiklikte gündeme gelmektedir. Geleneksel yaşam bağlamında duyulan ve alışılmış cin, peri, büyü hikâyeleri, tecrübeleri, ermişlere atfedilen kerametler gibi anlatıları içine alan ancak onları da aşan biçimde günümüz, yazılı ve görsel basında birçok “*yeni çağ*” inanç biçimi örneğine rastlamak mümkündür. Bunları örneklendirmek gerekirse, fotoğraflara yakalanan hayaletler, ölmüş ruhlarla iletişim kurduğunu iddia eden medyumlar, ruhların ya da kötü ruhların musallat olduğu mekânlara dair anlatılar, uzaylılar tarafından kaçırılma hikâyeleri, UFO tecrübeleri, mucize yaratan (tıbbi bakımdan açıklanamayan) yiyeceklere dair anlatılar, nesli tükendiği düşünülen ya da varlığı bilimce hiç kanıtlanamamış olduğu düşünülen kar adamı, Sasquash, Chupacabra gibi efsanevi hayvanlara dair inanış ve tanıklıklar, gazetelerde ekler biçiminde yayınlanan yıldız falları, kafelerde eğlencelik olarak sunulan tarot, kahve falları ve ruh çağırma seanslarına değinilebilir. Bütün bu enformasyona ek olarak edebiyat ve sinemada bu tür inanç ve tecrübelerin her geçen gün daha çok konu edildiğini söylemek mümkündür. Bu konulardaki roman, film, dizi film, belgesel gibi popüler kültür ürünleri bu tür inançları hem yaymakta hem de bu yaygınlıktan beslenmektedir.²

---

² Örneğin J.K. Rowling’in Harry Potter Romanları, J. R. R. Tolkien’in Yüzüklerin Efendisi Serisi ve bunların sinema uyarlamaları, The Ring sinema film serisi, Blair Witch ve Paranormal Activity, Final Destination sinema film serileri, Discovery Channel, National Geographic Channel’da çeşitli zamanlarda yayınlanan giz, gizem, ruhlar, medyumlar, uzaylılar ve efsanevi hayvan türleri hakkında çoğu zaman olumlu yönde ikna edici belgesel programlar, The X-Files, Supernatural, Walking Dead gibi dizi filmler, Türk Televizyonlarındaki fal, Kur’an şifreleri, medyumlar ve cinlerle ilgili reality showlar ve programlar, Beşinci Boyut, Gönül Gözü, Selena, En İyi Arkadaşım,

Bütün bu çeşitli inanç biçimlerine verilen adların çeşitliliği de ciddi bir sorun yaratmaktadır. Mistik, okült, batıl, akıldışı, bilim dışı inanç gibi isimlendirmeler değer yüklü olmak bakımından subjektiftirler ve bu nedenle de bilimsellikten uzaktırlar. Burada anılan kavramları kısaca ele almak gerekirse yetersizlikleri ve değer ifade ettikleri görülecektir. Örneğin mistik inanç kavramı, seçkin, hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir grubu ve bu grubun değerlerini varsayar. Bu anlamda da bu yapının dışındaki inanış biçimlerini dışarıda bırakır. Benzer bir şekilde okült kavramı da uzmanlaşmış ve örgütlü çok küçük bir insan grubunu (virtuoso) gerektirir. Okült inanışların en önemli niteliği herkesin vakıf olamayacağı bir sır ve giz ihtiva etmesidir. Bu kavram söz konusu inanışların tümü için kullanılamayacak kadar spesifik inanış biçimlerini kapsar. Batıl, büyüsel ve paranormal inançlar çok geniş biçimde akıldışı uygulamalar (Jahoda, 1970) ya da metafizik inançlar (James ve Wells, 2002) olarak da tanımlanır. (1) “Akıldışı” kavramı tüm paranormal fenomenini içermez. Zira bu tür bir tanım paranormal inanışı diğer yanlış inanışlardan ayıramaz. Ayrıca akıldışı her türlü inanış ya da bilgi de bu kapsamda değerlendirilemez. Örneğin sadece genetik olarak dönüştürülmüş domateslerin genleri olduğuna inanmak akıldışı bir düşüncedir ama söz konusu edilen inançlarla bir ilgisi yoktur (Aarnio, 2007: 14). (2) “Bilim dışı inançlar” da sınırlı bir kavramdır. Dünya dışında da yaşamın var olduğuna inanmanın bilime aykırı herhangi bir yanı olmadığı gibi, bilimselliğin ölçütü, bilim adamları topluluğunun geçerli bir bilimsel paradigma içinde bilimsel ya da bilimsel olmayan biçiminde yaptıkları tasnif ile ilgili biçimsel bir bilgidir ve zaman içinde değişiklik gösterebilir. (3) “Batıl inanç” kavramsallaştırması ise batılın karşıtı olarak batıl olmayanı gerektirir. Kavramın genellikle dinsel çevreler tarafından kullanılması da bu anlamda anlaşılır olmaktadır. Batıl inanç kavramı da bu nedenle değer yüklü ve objektiflikten uzaktır. Paranormal kavramı ise söz konusu bütün sakıncalardan uzak, yansız ve bilimsel bir tutuma olanak sağlamaktadır (Arslan, 2011: 31-33). Bu kavramın tanımına ve hangi tür inanışları niçin kapsadığına bir sonraki paragrafta değinilecektir.

Paranormal inançların yaygınlığı ve kültürden kültüre değişiklik arz etmesine son zamanlarda popüler sanat ürünleri ve küresel bilgi ağları aracılığı ile yayılan “yeni çağ” inanışların da eklenmesi, bu konudaki mevcut durumun daha da karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. Bu karmaşıklığın sonuçlarından biri de hangi tür inanışların hangi ölçüte göre paranormal başlığı altında toplanacağı ile ilgili olarak bir tanımlama ve tasnif sorunudur. Bu konudaki problemi paranormal kavramının etimolojik kökenine değinerek ele almak gerekirse onun Yunanca normal dışı, normalin ötesinde olan anlamında kullanıldığını belirtmek gerekir, zira Yunancada “para” ön eki ya yakınlık, ilişkililik ifade eder ya da dışında, ötesinde anlamlarına gelir (Goode, 2000). Bir

---

Bez Bebek gibi diziler ve daha birçok popüler kültür ürünü bu tarz fenomenleri konu edinmekte ve işlemektedir.

yaklaşımına göre paranormal inançlar güncel bilimi sınırlandıran temel prensipleri ihlal eden inanışları kapsar. Ancak bu yaklaşım tüm bu türden inanışları tarihten uzaktır, zira uzaylıların ya da Tanrının varlığına inanmak bilimsel manada imkânsız olgular olarak tasnif edilemez (Irwin, 2009: 2).

Irwin, paranormal inanışlara ilişkin olarak on basamaklı bir tasnif yapmaktadır. Bu on başlık sırası ile şöyledir: (1) Batıl İnançlar (bunlar eski zamanlardan beri çalışılabilen, paranormal inançların ilk kavramsallaştırılan inanç biçimlerini ihtiva eder. Bunlara ayna kırmanın uğursuzluk, at nalı bulmanın şans getireceğine inanmak, örnek olarak, verilebilir) (2) “*Psi*” fenomenleri (Parapsikologların adlandırmasıyla psi fenomeni, telepati, durugörü, geleceği görme, gibi duyu dışı algılama -extrasensory perception [ESP] ve psikokinezi [PK] zihnin madde üzerindeki etkisi- gibi duyu dışı algılama biçimlerini kapsar) (3) Kehanet sanatları (tarot kartları, astroloji, “*numeroloji*” [numerology], el falı gibi geleceği görme biçimlerini ihtiva eder). (4) Ezoterik büyü sistemleri (büyüsel efsunların, muskaların, iksirlerin etkisine inanmayı, neo-pagan ve vudu ritüellerini ihtiva eder). (5) “*Yeni çağ*” terapileri (aromaterapi, aura tedavisi, homeopati yoluyla tedavi, doğal ve ruhsal tedavi biçimlerini, kristal gücü-iridoloji, “*piramid gücü*”, refleksoloji ve Reiki gibi alternatif sağlık pratikleri ve terapilerine dair uygulama ve inanışları kapsar). (6) Ruhçuluk (ruhların maddi dünya ve yaşayan insan ruhları üzerinde etkili olduklarına inanmayı ihtiva eder ve ölü insanlara ait ruhlarla medyumlar aracılığı ile iletişimi, hayaletlere, perili evlere, kötü ruhlarla, ruhun insan bedeninden geçici olarak uzaklaşması anlamında astral ya da beden dışı seyahat inanışları ve tecrübelerine inanmayı kapsar). (7) Doğulu Mistik-Dinsel İnanışlar (birçok araştırmacı Doğu mistisizminin ve dinlerinin bazı öğelerinin paranormal inanç kategorisinde ele almaktadır, bu inançlara Karma, i Ching uygulamaları ve Feng Shui örnek verilebilir). (8) Yahudi-Hıristiyan Dinsel İnanışları (Tanrı, şeytan, cennet-cehennem ve meleklerin varlıklarına dair metafizik ilkeleri ve daha uçta yaratılışçılığa, İncil ve diğer dinsel metinlerin hak olduklarına, belirli bazı peygamberlerin kutsal konumlarına, bakire doğuma inanmaya ve Hıristiyan ve Hıristiyan olmayan fundamentalizm biçimlerine karşılık gelir). (9) Dünya Dışı Varlıklar (Evrendeki galaksilerde akıllı yaşam formlarının varlığına, UFOlara, uzaylı varlıkların UFO’larla dünyayı ziyaret ettiklerine inanmayı içerir. Bu inançlarla ilişkili olan diğer varyantlar ise uzaylılar tarafından kaçırılma anlatıları, Mısır piramitleri ve tarla işaretleri gibi açıklanamayan fenomenlerdir). (10) Kriptozoolojik Yaratıklar (izole orman ve göl gibi yerleşim olmayan topraklarda görüldüğü rapor edilen gizemli hayvanlara dair anlatılara, Loch Ness canavarı, Van Gölü Canavarı, Koca Ayak, Chupacabra, Karadamı ya da Yeti vb. gibi varlıkları tutucu zoologlarca inkâr edildiği iddia edilen hayvan türlerine inanmayı içerir. Buna ek olarak, tek boynuzlu at, denizkızları, deniz canavarları ve ejderhalar gibi efsanevi hayvan türlerinin varlığına inanmak da buraya dâhil edilebilir) (2009: 4-7).

Hangi inançların paranormal biçiminde tasnif edilebileceği, hangilerinin ise bu tasnifin dışında kalacağı konusundaki en kapsamlı açıklama Aarnio'nun tanımında bulunur. Aarnio, alan dışından birinin bile kullanabileceği bir tasnif biçimi geliştirerek burada da kullanılacak olan bir paranormal inanç tanımı ortaya koymuş olmaktadır. Aarnio'ya göre büyü, batıl inanç, doğaüstü inanç ve paranormal inanç kavramlarının uygun görüldüğü inanış biçimleri, esasında zihinsel, fiziksel ve biyolojik nitelik veya süreçlerin birbirine karıştırılmasından ibarettir. Bu düşüncenin temelinde yatan ise bilişsel gelişim teorileridir. Buna göre çocuklar yaşamın ilk dönemlerinden itibaren “çekirdek bilgi” (core knowledge) kümelerini öğrenirler. Bu özel bir gayret ya da eğitim gerektirmez. Örneğin “nesnenin korunumu”na dair çekirdek bilgisini bu yolla öğrenirler. En temel çekirdek bilgi kümeleri sırasıyla psikoloji, fizik ve biyolojidir. Psikoloji ile ilgili çekirdek bilgi arzu, eylem ve inançların ayırt edilmesi ile ilgilidir. Çocuklar niyetli eylemlere ilişkin psikolojik açıklama getirmeye başladıklarında bu çekirdek bilgiyi edinmişler demektir. Biyoloji ile ilgili çekirdek bilginin ilk örneğini çocukların canlı ve canlı olmayan ayırımında görmek mümkündür. Ancak örneğin üreme, kalıtım, hastalık ve iyileşme gibi olguları anladıklarında biyoloji ile ilgili çekirdek bilgi kümesi tamamlanmış olur. Bu noktadan sonra çocuklar biyolojik süreçleri inanç-arzu veya mekanik nedenselliklerle ilişkilendirmezler. Buna göre, paranormal inanç kategorisine giren inançlar ve dolayısıyla bilgiler, psikolojik, fiziksel ve biyolojik varlık ve süreçlere ilişkin inanç ve bilgilerin birbirine karıştırılması sonucunda oluşurlar. Bu anlamda paranormal inançlarda bu çekirdek bilgiler birbirine karışmakta ve kategori aşırı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan şey, bir varlık ya da sürecin yanlış kategoride tasnifidir. Yani kategori yanlış çekirdek bilgiyi içerdiğinde buna paranormal inanç denir. Bir insan, çekirdek özellikleri karıştırarak bir kategori hatası yaptığında, fiziksel varlıklar psikolojik veya biyolojik özellikler ve zihinsel varlıklar da biyolojik veya fiziksel özellikler kazanabilir. Örneğin, “feng shui” savunucuları (fiziksel bir süreç olan) enerjinin yaşayan (biyolojik özellik) veya iyi (psikolojik özellik) olduğunu iddia etmiş olurlar. (2007: 15-18)

Büyücüler, birilerine büyüleri ve düşünceleri ile (psikolojik fenomen) zarar verebileceklerini iddia ederler. Benzer bir şekilde hayalet ve meleklerin de zihne sahip fakat bedenden yoksun varlıklar olduğuna inanılır. Batıl inançları olan bir kişi de zihinsel temsillerle maddi nesnelere örneğin bir muskanın (fiziksel bir nesne) şans getirdiğini (psikolojik özellik) düşünerek karıştırabilir. Ayna kırmanın bir şanssızlık kehaneti olarak ele alınması gibi diğer paranormal inananlar niyetsiz fiziksel ve biyolojik olayları bir amaçlılıkları varmış gibi ele alabilirler. Ancak tüm kategori yanlışlıkları paranormal inanç sınıfına da girmez, örneğin birçok insan elektrik, ışık, ısı ve gücün maddi nesnelere olduğunu düşünür. Örneğin bir fizik öğrencisi, gücün (force) hareket eden nesnelere bir niteliği olduğunu düşünebilir. Bu bir kategori hatasıdır (fiziksel bir süreç, fiziksel bir nesne olarak ele alınmıştır çünkü) ancak çekirdek bilgi

içermediğinden bir paranormal inanç değildir. Büyüsel düşünceyi açıklayan bulaşma ve benzerlik yasaları da ancak söz konusu karışıklıklarda farklı alanlar birbirine karıştırılıyorsa o zaman paranormal inanç kategorisine girerler. Bazı dinsel inançlar da, söz konusu kategori yanlışlarına dayalı oldukları için paranormal kategorisinde değerlendirilmektedir (Aarnio, 2007: 15-18).

Paranormal inançlar ve bunların ölçülmesi hususunda birçok önemli çalışması bulunan Tobayck'e göre, bir inancın paranormal olarak adlandırılabilmesi için üç koşulun sağlanmış olması gerekir: (1) Mevcut bilimsel bilgi ile açıklanamamak, (2) Bilimin sınırlayıcı prensipleri esnetildiği (ya da revize edildiği) takdirde anlaşılabilir olmak ve (3) Normatif algı, inanç ve beklentilerle uyumsuzluk göstermek (Tobacyk ve Milford'dan aktaran Oh, Kim ve Oh, 2011: 36). Tobacyk, bu tanımlama girişimi yanında yirmi beş sorudan ve yedi alt gruptan oluşan bir paranormal inanç ölçeği geliştirmiştir. Bu yedi alt grup aslında temel paranormal inanç gruplarına karşılık gelmektedir. Bunlar sırasıyla: (1) Geleneksel Dinsel İnançlar, (2) Psişik Kabiliyetler, (3) Büyücülük, (4) Batıl İnançlar, (5) Ruhçuluk, (6) Olağandışı Yaşam Formları ve (7) Önceden Bilmedir (Tobacyk, 1983; 2004). Tobacyk'in bu tasnifi ve kurguladığı ölçek, istatistiksel araştırmalar aracılığı ile test edilmiş, literatürde kabul görmüş ve dünyanın birçok ülkesinde, özellikle de üniversite öğrencileri üzerinde, uygulamaları yapılmıştır.

Bu kapsamda, paranormal inanca dair kullanılacak tarif ve tasnife ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa, bu tür inançların öncelikle "bilişsel temelde" insanların, zihinsel, fiziksel ve biyolojik varlık ve süreçlere dair çekirdek özellikleri birbirine karıştırması olarak tanımlanabileceği vurgulanmalıdır. Bunun dışında paranormal inançlar, bu kriter temelinde, olağanüstü, batıl, doğaüstü, bilim dışı, akıl dışı, ezoterik, okült gibi kavramlarla adlandırılan inanç biçimlerinin tümünü tarif eder. Paranormal inançlar, özü itibarıyla, insanın nesnel gerçekliği, kurgusal ve hayali bilişsel etkinlikler ile yorumlama ve anlama çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

III. PARANORMAL İNANÇLARA DAİR TEORİK YAKLAŞIMLAR

Paranormal inançların tanımı ve tasnifi kadar önemli bir diğer husus da, bu tür inanışların nasıl ortaya çıktıkları, hangi süreç ve faktörlerle ilişki içinde artış veya azalma gösterdikleridir. İlgili literatürde paranormal inançların oluşumu ile ilgili çeşitli teorik yaklaşım ve açıklama biçimleri bulunmaktadır. Bu açıklamaları temel olarak mikro ve makro biçiminde tasnif etmek mümkündür. Mikro yaklaşımlar psikolojik temelli açıklamalardır. Buna göre paranormal inançlar bireysel psikolojik, bilişsel ve algısal süreç ve durumlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu temelde paranormal inançlar bireyin kişisel deneyimine bağlı olarak ele alınır ve açıklanır. Mikro yaklaşımlar psikolojik indirgemeci olarak nitelendirilebilir ve bu anlamda genellikle paranormal inançlar bireyin psikolojik ihtiyaçları ve psikopatolojik süreçlerle ilişkilendirilir. Mikro yaklaşımlar bu bağlamda toplumsal süreçleri göz ardı etmekle

eleştirilebilir. Bu nedenle burada paranormal inanışları bilişsel yetersizlik, biyo-psikolojik süreçlerdeki bir hata şeklinde ele alan kuramsal yaklaşımlar hakkında daha ayrıntıya girmeksizin toplumsal boyuta daha çok vurgu yapan makro yaklaşımlara odaklanılacaktır. Makro yaklaşımlar paranormal inançları bireyi aşan süreçlerle ilişkilendirerek açıklamaya çalışır. Bu yaklaşıma dâhil edilebilecek kuramsal yönelimler özellikle ekonomik ve toplumsal dönüşüm ve buhran dönemlerinde toplum içinde paranormal inançların güçlendiği iddiasını dillendirir. Bu yaklaşımlar içinde dikkat çeken açıklama biçimi bu tür inanışları modernitenin yarattığı düzensizlik ve kriz durumuna yönelik başa çıkma stratejilerinin inanç düzlemindeki yansımaları olarak ele almak biçiminde gözlenir (Arslan, 2011: 95-97). Bu kapsamda paranormal inançları açıklamaya yönelik bazı teorik yönelimleri genel hatlarıyla ele almaya toplumsal marjinalite teorisi ile başlamak mümkündür. Buna göre mahrumiyet çeken, hayat üzerinde kontrolü olmayan ve marjinal toplumsal statüde veya dezavantajlı gruplara mensup olmak gibi yabancılaştırıcı etkilere maruz kalanlar için dinsel ve büyüsel inançlar cazip hale gelmektedir. Çünkü bu tür inanışlar duygusal telafi imkânı sağlamaktadır. Örneğin mistik inançlar toplumsal olarak güçsüz olanlara güç duygusu sağlamaktadır. Benzer bir şekilde ölümden sonraki bir hayatta ödüllendirileceğine inanmak, bu dünyadaki yoksunluğu katlanılabilir kılabilir. Böylesi toplumsal olarak marjinalleşmiş kesimler, içinde buldukları yaşam koşullarına dair bir anlam arayışında, ne kadar temelsiz ya da kanıtlanamaz olsa da paranormal açıklamalara yönelebilmektedirler (Irwin, 2009: 51). Toplumsal süreçlerin paranormal inançlar üzerinde asıl belirleyici etken olduğu düşüncesine dayalı bu yaklaşım, paranormalizmin ele alındığı çeşitli araştırmalarda merkezi bir konum işgal eder.

Söz konusu bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet faktörü ile de ilişkilendirilebilir. Zira özellikle din sosyolojisi ve antropolojisi literatüründe kadın dinselliği, resmi dinsel söylemler karşısında batıl ve boş inanışlarla ilişkilendirilen duygusal halk dinselliği ile birleştirilir (Tapper, Tapper, 1987: 70). Bunun gibi Owen, kadının geç ondokuzuncu yüzyıldaki spiritizma hareketi içinde –özellikle de seans odasındaki- belirleyici rolünü, kadınlığın o dönemdeki marjinal konumuna bağlamaktadır. Ona göre kadın medyumların seans odasındaki üstün konumları onların toplum içindeki toplumsal cinsiyet temelli marjinal konumlarının bir telafisi durumundadır (aktaran Irwin, 2009: 52-53). Paranormal inançların oluşumunda toplumsal etkilerin önemini vurgulayan bu yaklaşım bağlamında bazı temel toplumsal süreçleri de zikretmek uygun olacaktır. Bu temel toplumsal süreçler aynı zamanda demografik faktörler olarak da anılabilir. Demografik faktörler arasında ilk olarak yaşı ele almak mümkündür. Buna göre paranormal inançlar yaş faktörüyle anlamlı bir ilişki içindedir. Örneğin geleneksel dini inançlar dışarda tutulursa, daha yaşlılara göre genç yetişkinler paranormal inançlara daha fazla sahiptir. Bazı araştırmalara göre de çocuk yaşlardan itibaren görülen paranormal inançlar yaş ilerledikçe azalma eğilimindedir. Ancak bazı diğer araştırmalarda

ise yaş ve paranormal inanç arasında anlamlı bir ilişki bulgulanamamıştır. Irwin (1993: 7), bu durumu yapılan araştırmaların uzun soluklu olmak yerine kısa erimli olmalarına bağlamaktadır. Bir diğer demografik faktör de, daha önce de kısaca değinilen cinsiyet faktörüdür. Cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet, paranormal inanışlara yönelimde anlamlı farklılık yaratan önemli bir faktördür. Yapılan çalışmalarda kadınların paranormal inanışlara daha çok sahip olduklarının bulgulanması, bu durumun en açık göstergesidir. Bazıları bunu, kadınların zengin fantezi yaşamlarıyla açıklar (Blackmore, 1994). Tobacyk'in paranormal inanç ölçeği kullanılarak yapılan araştırmalarda kadınların bazı inanç biçimlerinde yüksek puanlar alırken bazı başka inanç türlerinde ise düşük puanlar aldıkları görülmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet – paranormal inanç ilişkisi tek boyutlu bir ilişki değildir ve bu ilişkide başka faktörlerin etkisi de dikkate alınmalıdır (Randall ve Desrosiers, 1980, Clarke, 1991; Irwin, 1993, Wolfradt, 1997).

Paranormal inançların ortaya çıkışında etkili olan bir diğer toplumsal faktör de sosyo-ekonomik statüdür. Bu faktör genellikle toplumsal marjinallik ya da yoksunluk düşüncesi ile ilişkilendirilir. Zira bir çok çalışmada marjinal konumda bulunan toplumsal gruplar ya da kişilerle paranormal inançlar arasındaki ilişki araştırılmıştır. Farklı ülkelerde çeşitli yaş grupları üzerinde yapılan araştırmalar bazı paranormal kategorilerinin işsizlik, düşük gelir, düşük hane geliri, aşağı ailevi statü gibi sosyo-ekonomik marjinallik göstergesi olan durumlarla ilişkili olarak çoğaldığını ancak bazılarının ise azalabildiğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak, toplumsal marjinalliğin doğrudan paranormal inançlarda bir artışı gerektirmediğini söylemek mümkündür (Rice, 2003). Toplumsal marjinallik – paranormal inanç ilişkisi tek yönlü biçimde yorumlanmasa da, başka etkenlerle ilişki içinde, toplumsal marjinalliğin hangi inançlarla ne tür bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymak da önem arz etmektedir.

IV. PARANORMAL İNANÇLAR - DİN İLİŞKİSİNE DAİR

Paranormal inançlar genel olarak dinsel bir dünya görüşünün ürünüdür. Paranormal inançlarla din arasındaki ilişkinin netleştirilmesi bu anlamda önem arz etmektedir, zira ilgili literatürde dinsel inanç, örgütlü dinsel davranış, dini eğitim, kilise müdavimliği, tarikatlar gibi dinsel değişkenlerin paranormal inançlar üzerindeki etkisi ile ilgili birçok araştırma bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar kurumsallaşmış dinin ya da kilisenin etki dairesi içindeki insanların resmi doktrinin reddettiği paranormal inançları dikkate alarak dinin paranormalizm ile negatif bir ilişkide olduğunu iddia etmektedirler (Orenstein, 2002; McKinnon, 2003). Bu meyanda dindarlık yükseldikçe paranormal inançlarda azalma gözlenmektedir. Ancak bu tutum daha önce yukarıda paranormal inançların tanımı ve tasnifi ile ilgili bölümde de ortaya konduğu biçimiyle, dinsel inançların önemli bir bölümünün paranormal kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği biçimindeki görüşle çelişmekte ve dinsel inançları paranormal kategorisi dışında değerlendirmektedir. Aslında tartışılması gereken

nokta, ne tür dinsel aidiyetlerin, mensubiyetlerin hangi paranormal inanç türleriyle negatif ilişki içinde oldukları, hangilerini güçlendirdikleri biçiminde olmalıdır. Nitekim literatürdeki birçok araştırma dinsel inançların veya dinsel dünya görüşünün paranormal inanca geçişi kolaylaştıran zihinsel bir alt yapı sağladığını, çünkü temel olarak dini inançların normal ötesi bir karakterinin bulunduğunu iddia etmektedirler. Ancak, üniversite öğrencileri üzerine yapılan birçok çalışmada dinsel paranormal inançlarla klasik paranormal inançlar arasında önemli ilişkisellik bulgulanmıştır. Bu konudaki bir diğer önemli sosyolojik tutum ise kurumlaşmış dünya dinlerinin, modernleşme, kentleşme, küreselleşme, kültürel çoğulculuk gibi sekülerleştirici etkiler altında büyüsel niteliklerini kaybettiği, daha ziyade resmi-biçimsel söylemlere dönüştükleri, dolayısıyla bu eksikliği de paranormal inançlar ve yeni dinsel yapılanmaların kapattığı şeklindedir. Bu yargı akla yatkın gelmekle birlikte, niteliksel yanı ağır basan alan araştırmaları ile desteklenmelidir.

Dinin paranormal inançlarla ilişkisinde ön plana çıkan bir diğer önemli kavrayış, modernleşme etkisinde dinsel yaşamda gözlenen bireyselleşmedir. Dünya üzerinde yaygın tüm dinsel gelenekler, gerek teoride (teoloji) gerekse de pratikte (ibadet) komünal değerlerle teçhiz olmuştur. Daha doğru bir ifadeyle, geleneksel dinlerin temeli, özellikle de ahlaksal nitelikleri bağlamında, bir cemaatle tanımlanmalarıdır. Bu bağlamda dinlerde bireyselleşme, bu dinlerin yapılarına hiç alışık olmadıkları bir gerilim yüklemektedir. Modernleşme ve onun beraberinde söz konusu olan sekülerleşme sonucunda dinin toplumsal kontrol aracı olma niteliği zayıflamıştır. Modernleşme ile birlikte gelişen tüketim toplumu anlayışı ve bunun bir sonucu olarak seri üretim mantığı, bireyselliği en önemli değer haline getirmiştir. Bireyin hayatın merkezinde olduğu bir toplumda da toplumsal süreçlerle tanımlanan din gibi olguların güç kaybetmesi olağan bir sonuç olmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki dinin kurumsal yapısının zayıflaması ya da geleneksel dindarlık biçimlerinin güç kaybetmesi (örneğin kilise mensubiyeti ya da müdavimliği) olgusu dinin kurumsal olarak hitap ettiği ya da giderdiği kişisel ihtiyaçların ortadan kalkmasından ziyade, dinin, dindarlığın yepyeni bir biçimde yeniden yorumlanması anlamına gelir. Bu bağlamda din artık toplumsal bilince yön veren dışsal bir olgu – zorunluluk olmaktan çıkar ve bireyin tüketim alışkanlıklarının bir uzantısı olarak kendini ifade ediş biçimlerinden biri haline gelir. Modern toplumda din, birçok kurumsal işlevinden soyutlanmış ve bir seçim unsuru haline getirilmiştir (Berger, 1990). Dinin geçirdiği bu dönüşüm, modern toplumun farklı dinleri aynı toplumsal bağlamlarda bir araya getiren kozmopolit niteliğinden kaynaklanır. Bu kozmopolitliği mümkün kılan, dinin politik gücü ve dolayısıyla gündelik yaşamı belirleyen niteliklerini aşındıran sekülerleşmedir.

Farklı dinlerin aynı bağlamda bir arada bulunmaları olgusu dinsel hoşgörü kavramının sınırlarını zorlayan bir meseledir. Çünkü söz konusu kavram hakim söylemin yanında marjinal bir takım söylemlerin varlığına izin

verme, onlara tahammül etme durumuna gönderme yaparken, burada vurgulanan ise (geç-modern ya da post-modern kavramını da içine alacak biçimde) modern toplumda farklı dinlerin birbirlerine muhalif söylemlerinin kategorik olarak eşit algılanmasıdır. Her biri hakikati temsil etme iddiasında olan bu dinlerin, bu türden bir ilişki içinde bir arada olabilmelerinin imkânı, “çokkültürcülük” (multiculturalism), “kültürel çoğulculuk” (cultural pluralism) kavramları ile birlikte son dönemlerde sosyal bilimsel birçok çalışmada tartışılmaktadır. Bu yeni durumun dini çevrelerde yarattığı karmaşa, dinler arası diyalog, dini hakikatin çoğulluğu sorunu, dinlerin uzlaştırılması, misyonerlik faaliyetleri gibi biçimlerde gündeme taşınmaktadır. Dinsel alanın çoğulculuğu, dinlerin makulleştirme biçimlerinin meydan okumaya maruz kalması anlamına gelmektedir (Berger, 1990: 217). Tüm dinlerin temel hukuki sorunlarından biri olan başka din mensuplarının statüsü meselesi bile söz konusu durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Zira dini hukukun önemli bir bölümü öteki ile ilgili tasnife dair bilgiler içerir. Modern dönemde ise, küreselleşmenin de artan etkisiyle artan nüfus hareketleri sonucunda, farklı dini ve etnik kökenden gelen kişilerden teşekkül etmiş toplumlar ortaya çıkmıştır. Hayatın din merkezli olmayan bir bakışla anlaşılması ya da yaşanması olgusu da zaten dinin bireyselleştiği bir ortamda mümkün hale gelmiştir. Dinin bireyselleşmesinin dinsel çoğulculuk dışında irtibatlı olduğu bir diğer olgu da kapitalist üretim ilişkileri ve kapitalist toplumsal yapıdır. Bu yeni durum, dinsel örgütleri tüketici peşindeki firmalara, inananları da ruhani taleplerini gidermeye çalışan müşterilere dönüştürür. Dinin bireyselleşmesi pazar mantığına dayalı tüketim anlayışıyla yakından ilişkilidir. Dini yaşamın bir seçim, tercih meselesi olarak görülmesi ve bireysel farklılıkların temsil edildiği bir alan haline gelmesi, özünde modern özne nosyonunun ve bireyciliğin bir yansımasıdır. Bu temelde modern toplumda dinin bireyselleşmesi, resmi-geleneksel dini kurumların bürokratikleşmesi, dinsel alanın çoğulculuğu iç içe geçen toplumsal gelişmeler olarak ele alınabilir.

Böylesi gelişmeler dinleri bir tercih yapmaya zorlar. Bu gelişmelere muhatap olan din ya mevcut gelişmelere ayak uydurup çoğulculuğa dinler pazarında diğerleri ile rekabet etmeyi kabullenecektir ya da kontrolünden çıkmış olan sekülerleşmiş hayata karşı kendini kapatacak, izole olacak ve geleneksel yapısını ne pahasına olursa olsun koruyacaktır. İlk seçeneğe yönelen bir din, mevcut pazar zihniyetine dâhil olacak, yani seküler mekanizmaların dışındaki konumunu yitirecek ve sıradan bir mekanizmaya dönüşecek, ikinci seçeneği tercih eden din ise tutuculaşacak ve zamanın dışına savrulacaktır. Böylesi bir durumda din, yapısının toplumsal mahiyetinden tamamen farklı nitelikleri olan bir piyasanın ajanı haline gelecek ve bir cemaate değil birbirinden bağımsız bireylere hitap etmeye başlayacaktır. Dinlerin de ayak uydurmaya zorlandıkları söz konusu durum, bireysel dinselğin, teoloji yerine basit inanç ve pratiklerin, yeni grup kimliklerinin geçerli olduğu farklı türden bir dinsel ortamına karşılık gelir. Bu kapsamda modern yaşamda yeni tinsel

hareketlerin ve paranormal inançların ortaya çıkmaları şaşırtıcı değildir. Dinler bu duruma ayak uydurduklarında yarı dinsel, hatta bazen sahte dinsel bu türden hareketlere de müsait bir boşluk oluşmaktadır. (Arslan, 2011: 82) Bu kapsamda paranormal inançları modern toplumu kuşatan meşruiyet ve anlam krizlerinin inanç alandaki görünümü olarak ele almak da mümkün görünmektedir.

Paranormal inançların ortaya çıkışı ile mevcut dinsel yapılar arasındaki ilişki de bir diğer önemli konudur. Acaba dinsel inançlar paranormal inançları güçlendirmekte midir? Yoksa zayıflatmakta mıdır? ABD’de yapılan araştırmalar paranormalizmin önemli bir vechesi olan büyüseliği dışlayan Protestanlığın, giderek zayıfladığını göstermektedir. Buna göre paranormal inanışlar, ana akım Protestanlıkta bulunmayan gizil, büyüsel ve mucizevi fenomeni sundukları için taraftar toplamaktadır. Özellikle gençler arasında bu tür inanışlara yönelişin temel nedeni kurumsal yapılara ve kurumsal dine yabancılaşmadır. Truzzi (1972), paranormal inanışları bir yandan ciddi dinsel katılımdan çok, gündelik yaşamın eğlencelik boyutu ile sınırlandırmakta iken, diğer yandan paranormal inanışların ciddiye alınması gereken bir yanı olduğunu ifade etmektedir. Bu tutumun temel nedeni paranormal inancın sınırlarındaki belirsizlik ve geleneksel dinsel ve folklorik biçimleri de içine alıyor olmasıdır. Bu nedenle din ve paranormalizm ilişkisinin netleştirilmesi çok önem taşımaktadır. Greeley (1975) din ile paranormalizm arasında negatif bir ilişki bulgulamışken, Hay ve Morisy (1978), paranormal inançların genel olarak dinsel bir yapısı olduğunu bulgulamıştır (Emmons ve Sobal, 1981: 301-302).

Tobacyk ve Milford (1983), cadılık ve önceden bilme inanışlarıyla geleneksel dini inanışlar arasında olumlu, ruhçuluk, psişik fenomen, batıl inançlar ve dünya dışı yaşam inançları arasında olumsuz bir ilişki bulgulamıştır. Clarke (1991) ise psişik iyileştirme ile dini inançlar arasında olumlu, UFO inançlarıyla olumsuz ilişki tespit etmiştir. Orenstein (2002), dinsel eğilimli kişilerin paranormal inanışlara da eğilimli olduklarını bulgulamıştır. Hillström ve Strachan (2000) ise dindarlık ve telepati, önceden bilme, psikokinesis, psişik iyileştirme, UFOlar, reenkarnasyon ve ruhlarla iletişim gibi inançlar arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir (Huntley, 2005). Stark ve Bainbridge de dinle paranormal inançlar arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir (Stark and Bainbridge, 1985; Mencken, Bader ve Stark, 2008). Bainbridge (2004), yaptığı araştırmada geleneksel dinsel inançların paranormal inanışları güçlendirdiğini bulgulamıştır.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi paranormalizm ve din ilişkisi birçok farklı faktörden etkilenen karmaşık bir ilişkidir ve bulguların uzun soluklu araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, paranormal inançların geleneksel dinsel ilişkinin güç kaybetmesine bir cevap ya da paranormal inançları geleneksel dinsel inançların işlevsel alternatifi olarak gören yaklaşımın makro ve mikro sosyolojik arka planı mevcuttur ve söz konusu edilen çalışmalar da göstermektedir ki böyle bir ilişkiyi hipotezleştirmek, akademik anlamda meşrudur.

V. SOSYAL BİLİMLERDE PARANORMAL İNANÇLARA DAİR ARAŞTIRMALAR

Paranormal inançların modern toplumların yüzleşmek durumunda kaldığı köklü değişiklikler sonucunda daha uygun bir zemin bularak çeşitlenmeleri, güçlenmeleri ve yaygınlaşmaları psikoloji, sosyal psikoloji ve din sosyolojisi alanlarına çeşitli araştırmalar biçiminde yansımıştır. Bu bölümde, gelişen bu literatüre dâhil edilebilecek çeşitli çalışmalar genel bir perspektifte ele alınacak ve karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Aslında paranormalizm kavramı altında tasnif edilen inançlara ilişkin ilk çalışmalar sosyal bilimlerin en erken dönemlerinden itibaren vardır. Bu dönemde paranormalizm yerine kullanılan kavram büyü-mitolojik düşünce biçimidir. Bu kapsamda James George Frazer (1991), Edward Tylor (1960), Lucien Lévy-Bruhl (2006), Bronislaw Malinowski (2000), Emile Durkheim (2005), Marcel Mauss'un (2005) çalışmaları halen paranormal inanç konusunda başvuru kaynakları konumundadır. Burada anılan kişilerin çalışmaları, büyüsel düşünce - rasyonel/bilimsel düşünce arasındaki süreklilik ve kopuşlar veyahut nitelik farklılıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna ek olarak, Max Weber'in, dinin büyüsel/karizmatik yapıdan rasyonel/bürokratik yapıya doğru ilerleyiş sürecine odaklanan yaklaşımını da ayrıca anmak gerekmektedir. Weber'in dinlerdeki büyü karşıtı eğilimleri rasyonelleşmenin ilk kaynağı olarak analiz eden çalışmaları, bilim dışı/akıldışı inanışların (kısaca büyüsellğin) kaynakları konusunda ilk sistemli girişim olarak tasnif edilebilir. Weber, modern insanın dünyaya ilişkin bakışında meydana gelen değişimi dünyanın büyüden arındırılması - büyü yitimi (etztauberung der welt) olarak adlandırır. O, modernitenin büyüsellik üzerinde baskı meydana getirerek, dinleri gitgide daha rasyonel, seküler ve bürokratik yapılar haline getirdiğini vurgulamış ve aslında paranormalizmin modern dönemdeki dirilişini, canlanışını sosyolojik olarak zımnen açıklamış olmaktadır. Weber, bunu, modern insanı gelecekte bekleyen temel tehlikenin büyü yitiminin son kertesinde bir demir kafes olduğunu açıklayarak yapmış olmaktadır. Paranormalizm konusundaki birçok araştırma, modern insanın aşırı rasyonel bir dünyanın yarattığı bunalımdan kurtulmak ya da bu dünyayı yeniden büyülemek için bu türden inanışlara veya yeni cemaat gruplarına yöneldiğini değerlendirmektedir. Dinin modern dönemde özellikle kentleşme sürecinde bireyselleştiğini, daha doğrusu modern dönemde dinin de bireyselleşmeye ayak uydurmak zorunda kaldığını vurgulayan Peter L. Berger (1990) de paranormalizm hakkındaki araştırmalar için önemli bir kaynak durumundadır. Berger, Durkheim ve Weber'in yaklaşımlarını birleştirerek dinin, bilinç düzeyindeki işlevlerine odaklanmıştır. Ona göre modernleşme insan bilinci üzerinde çok önemli ve daha önce görülmemiş mahiyette değişiklikler meydana getirmiştir. Teknolojik üretim, bürokrasi modern bilinci dönüştürmüştür ve toplumsal yaşam dünyalarının çoğulluğu denilen bir durum ortaya çıkmıştır.

Özel ve kamusal alanlar biçiminde ayrılaşan ve farklı rollere bürünmeyi gerektiren farklı yaşam dünyaları, ancak modern yaşamda birbiri ile bu denli farklı olmaktadır. Teknolojik üretimde, bürokratik mekanizmalarda, farklı farklı mesleki süreçlerde ve özel yaşamında insan birçok farklı duruma uyarlanmak zorundadır. Bu gerilimler modern yaşamın önemli bir veçhesini oluşturmaktadır. Modern birey bu farklı dünyalar arasında devamlı göç edip durmaktadır (Berger, Berger ve Kellner, 1973). Nevroz ve nevrotik kişiliğin modern bir rahatsızlık olduğunu göz önünde bulundurarak modern insanın rahatsız, şüpheli, yersiz ve yurtsuz bir bilinci olduğunu söylemek yanlış olmaz. Berger'in ifadesiyle "modern insan evinde değildir, bir arayış içindedir." Bu çoğul dünyalar arasında bir uzlaşma tesis edebilmek zordur. Bireyler tutarlı ve tatminkar bir yaşam sürebilmek için ya özel yaşama ağırlık vermektedirler ya da yeni türden ezoterik veya okült dinsel gruplaşmalara yönelmektedirler. Bu çoğullaşma deneyiminin en önemli iki niteliği kentsel yaşam ve kitlesel iletişimidir. Bu ajanlar (özellikle de radyo, televizyon, basın, bilişim teknolojileri) sayesinde çoğullaşma durumunun etkileri erken çocukluk dönemine kadar erişmektedir. Bu da modern bireyin söz konusu niteliklerinin ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir. Daniel Bell (1978) modern dönemde zayıflayacağı ya da ortadan kalkacağı düşünülen dinin yeni, kendine özgü inanç biçimleri ile birlikte geri döndüğünü tartışmaktadır. Ona göre dinseliliğin bu geri dönüşünün temel nedeni modern dönemde estetiğin ahlaktan bağımsız ele alınması daha açık bir ifadeyle bireysel imajın yıkıcı birçok zevke ulaşabilir hale gelmesidir. Bu durum ona göre, modernite için ciddi bir kriz durumudur.

Çağdaş Amerikan toplumundaki yeni dinsel cemaatleri araştıran Bryan Wilson'a göre bu tür inançlar dinin yeni toplumsal koşullara adaptasyonunun bir sonucudur. Zira bu hareketlerin hiçbiri geleneksel dinleri diriltme amacıyla değildir. Wilson'a göre bu tür inanç ve örgütlenme biçimleri aslında oluşan ruhsal boşluğu tatmin etmek, anlam arayışı ve huzura erişme gibi güdüler tarafından yönlendirilmektedirler. Bu anlamda ona göre yeni dinsel oluşumlar sekülerleşmenin doğrudan sonuçları olarak görülmelidir. Wilson da yarı dinsel, sahte dinsel hareketlerin oluşumunda bilimsel ve teknolojik ilerlemenin katkısını vurgulamaktadır (Arslan, 2011: 84-88).

Dünyada ve Batı ülkelerinde yapılan birçok tarama özellikle son zamanlarda paranormal inançlarda bir artışa işaret etmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bir araştırma nüfusun yüzde 90'ının en az bir tane paranormal inancı olduğunu, telepatiye inananların yüzde 35, duyu dışı algılamaya inananların yüzde 48, büyüye inananların da yüzde 20 gibi bir orana tekabül ettiğini göstermektedir (Gallup, 1997). Benzer bir şekilde Rice'in yaptığı araştırma (2003), astrolojiye inananların yüzde 33, duyu dışı algıya inananların yüzde 60, dünya dışı varlıklara inananların ise yüzde 35 ve hayaletlere inananların yüzde 42 civarında olduğunu göstermektedir.

Paranormal inançlara yönelik eğilim, 1960'lardan itibaren parapsikoloji kitaplarına ilginin artışı ile belirginleşmeye başlamıştır. Truzzi (1972) de yine bu dönemde ruhlarla iletişim kurmaya yarayan düzeneklerin (witchboard) monopoli oyunundan çok daha fazla satıldığını belirtmektedir. İzlanda, İngiltere, İsveç ve ABD'de, telepati, ölümlerle iletişim kurabilmek, geleceği görmek gibi inançlardan oluşan psişik fenomen üzerine farklı zamanlarda yapılan bağımsız araştırmalarda da nüfusun önemli bir bölümünün bu türden inanışlara sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında tüm Batı Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalar, nüfusun ortalama yüzde 32'sinin telepatiye, yüzde 20'sinin "durugörü"ye (clairvoyance) ve yüzde 23'ünün de ölümlerle iletişim kurmaya inandığını göstermektedir (Haraldson, 1985). Genellikle batıl inanç, safsata biçiminde tasnif edilen ve küçümsenen paranormal inançların yukarıda da ifade edildiği biçimde artan yaygınlığı konuyu sosyal bilimsel bir mesele haline getirmiştir. Bu yaygınlığın temel nedenlerinden biri, küreselleşme ile birlikte yayılan modern ve geç-modern yaşam tarzı olmakla birlikte bu tür inançların senkretik niteliğidir. Bu bağdaştırmacı nitelik, yerli özgün ve geleneksel inançlarla yeni paranormal inançları bir araya getirerek kültürel kodları, karakteri birbirinden çok farklı olan toplumlarda dahi paranormal inanç kategorisinin oluşmasını ve yaygınlaşmasını mümkün kılmaktadır.

VI. MODERN TOPLUMDA BİLİM, PARANORMAL İNANÇLAR VE BİREY

Modern bilimin başlıca iki önemli niteliği mevcuttur. Bunlardan biri doğal düzenin bilgisine erişmek maksadı ile yapılanmasını gerçekleştirmiş olmasıdır. Doğanın Tanrı'nın bir yaratımı olduğu inancından vazgeçildiğinde, doğanın kavranmasıyla Tanrı'ya dair bilgiye de ulaşılabileceği inancından vazgeçilmiş olunur. İkincisi, modern bilim, etkinliğini gerçekleştirirken insanın doğa üzerinde egemen ve belirleyici olmasını sağlamayı amaçlar. Bu sayede insani öz gelişimin en üst seviyede gerçekleştirilebilmesi için doğanın gerekli alt yapıyı sağlayacak şekilde düzenlenmesi modern bilimin başlıca amacı haline gelir. Modern bilim insani eylemin etkinlik sahasını genişletecek tüm vasıta ve alt yapıyı sağlamak için çaba gösterir.

Din ise, modern bilimin tersine, aşkın bir varlığın mutlak iradesine tabi olmayı ve insanın birincil amacının diğer kişiler ile uyumlu bir varoluş gerçekleştirerek aşkın olanın hükmüne razı gelmesini gerektirir. Modern bilimin ilgi odağı doğa iken, din sadece doğa ile yetinmez. Onun ilgi alanına insan doğası, doğaüstü, değerler, ahlak vb. birçok mefhum girer. Bu sayede, modern zamanlar ile birlikte, bir arada ilerlemiş olan bilim ve din farklı amaçları gerçekleştirmeye odaklanmış olurlar. Ancak, doğa ile doğaüstü olanın insani pratik yaşam dünyalarında birbirlerinden tam olarak ayrılmalari mümkün değildir. Bunların arasında bir tür etkileşim olduğuna dair inanç, insani varoluşun tüm süreçlerinde varlığını muhafaza etmiştir. Dünya dışı olan ile pratik yaşamın sürdürüldüğü gerçek dünya arasındaki bağın düzeyine dair kavrayışlar zamana ve mekâna göre farklı görünüm alir. Doğaüstünün doğa

üzerindeki etkisinin belirleyici olduğuna dair inanç, kimi zaman güçlenirken, kimi zaman zayıflar. Bu durum aynı dini inancın farklı zaman ve mekânlardaki çeşitli görünümünde de değişiklik gösterir.

Modernlik doğa ile doğaüstü arasında keskin bir ayrım yapmak ile kalmaz, fakat aynı zamanda doğaüstü olanı insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenme süreçlerinin dışına iter. Modern bilinç, doğanın insani gelişimin temin edilmesi için gerekli tüm ihtiyaçların düzenlenmesi için işlenmesi gereken bir hammadde olduğu inancına dayanır. Yaşamın rasyonel ilkeler çerçevesinde biçimlendirilmesi, modern dünya görüşünün başlıca niteliklerindedir. Bunun için doğaüstünün insani yaşamı etkilemesine aracılık eden kutsal dini kurumlar ve krallar politikanın dışına itilirler. Politikada kapsamlı dönüşümlere neden olan devlet ile dinin birbirinden ayrılması, doğa ile doğaüstünün birbirlerinden ayrılmasına tekabül eder. Ampirik bilginin toplanması ve yorumlanmasına dayanan modern bilim, “*dini metin*”lerin (scripture) yorumuna dayanan teolojinin geçmiş zamanlardaki tüm toplumsal işlevlerini üstlenmek iddiasındadır.

Bilim, şiirin tam aksine, öznenin tek başına zihinsel ve duygusal yeteneğini kullanarak gerçekleştirdiği bir etkinlik değildir. Bilim öznelere birbirlerinin çalışmalarından etkilenecek, teorileri uygulamalar ile test ederek, bilimin ortak mantığını kavrayarak ve geçmiş uygulamaları gözden geçirerek birlikte gerçekleştirdikleri bir faaliyettir. Zira bilimsel doğrunun evrensel bir geçerliliği olması beklenir. Bu nedenle modern zamanlarda din özel alanda sürdürülen bir etkinlik haline gelirken, bilim insani etkileşimin gerçekleştiği her alanda uygulamaya geçirilmeye başlar. İnsanların belirli konularda ortak kavrayışlara ulaşmasını sağlamayı amaçlayan bilim, teori ve uygulamaları ile ortak anlam dizgeleri tesis eder. Modern bilim paradigması insanların test edilerek doğruluğu kanıtlanmış bilimsel bilgiler vasıtasıyla harmoni ile yaşamlarını sürdürebilme ihtimaline dayalıdır. Bunun mümkün olabilmesi için, insanların bilim kamusunda problemleri tartışması, ortak kanaatlere ulaşması gerekir. Politik objektivite, bilimsel mantığın egemenliği sayesinde tesis edildiğinde, özel alandaki dini ve özgün kavrayışların kamusal alanda çatışmalarının engellenebileceğine inanılır. Ampirik bilimsel yaklaşım, modern kamusal alanın tesisinde dayanak olan başlıca dünya görüşüdür. Bir mesele hakkındaki benzer kanaatlerin ve bulguların sayısındaki artış ile doğruluğa ulaşılacağı fikri modern kamusal alanın tesisinde son derece etkili olmuştur.

Modern yaşam koşullarında “*din*,” zamanla, özel alan ile ilgili bir pratikler serisine dönüşür. Dinin özel alana sıkıştırılmasıyla, aklın nasıl işlemesi gerektiğine dair bilgilenmiş öznelere modern toplum, karşılıklı mutabakata dayalı bir biçimde “*ortak aklın*” işletilmesini sağlayacak bir enfastrüktür edinmiş olur. Doğaüstü olan toplumsal hayatın dışına itilirken, insanın kendi yaşamını düzenleyebilmesinin dayanakları ortak akıl ile oluşturulmaya başlar. Tanrı ile kişi arasındaki tüm araçların kaldırılmasıyla, “*din*”in toplumsal sahadan uzaklaştırılması süreci önemli ölçüde tamamlanmış

olur. Reformasyondan itibaren, insanlar, faaliyette bulunacakları sahayı genişletebilmek için, öncelikle dini sınırlama ve yasaklamalardan kurtulmak zorunda olduklarını düşünme eğilimindedir. Ortaçağ Avrupa'sında Kilise toplumsal hayatın merkezinde konumlandığından, her türlü insani etkinliği sınırlandırma gücüne sahipti. Kilise'nin tüm toplumsal etkinliklerin rotasını belirlediği koşullarda, bilimsel etkinlikler de dinsel nitelikteydi. Bilim Kilise'nin kurumsallığında gerçekleştirilirdi. Modernlik bilimin kendi kurumsallığını elde etmesini sağladı. Bu sayede din ile bilimsel etkinlikler birbirlerinden ayrı şekilde icra edilebildiler.

Kilisenin devletten ve dinin bilimden ayrılmasının toplumsal sonuçları olduğu gibi, kişilerin kendilerini, dünyayı ve toplumdaki işlevlerini algılama ve tanımlamaları üzerinde de etkilidir. Bilim, devlet, kilise ve kişiler kendi otonomilerine kapatıldıkça, modern toplumsal yaşam da dönüşür. Kişiler dini doktrinlerin dışında, yaşamlarını “*rasyonel*” ilkeler çerçevesinde inşa edebilmek olanağı edindiklerinde, kendi toplumsallıklarını da yeniden değerlendirirler. Kilise cemaati ile kişi arasındaki bağların kopmasıyla, bireycilik güç kazanır. Özerk alanında kendi özgünlüğünü tesis etmek isteyen kişiler, merkeziyetçi kültür ve kimlik tasarımlarına direnebilmek için yerel nitelikli inançlara yönelmektedir. Hutton (2008: 251), yirminci yüzyılın son çeyreğinde, batı toplumlarında pagan inançların hızla yaygınlaştığına dikkat çeker. Paganizmin yerelliği ön planda tutan nitelikleri, toplumsal merkezileşme eğilimlerine karşı durmak isteyen kişi ve gruplar için dayanak oluşturmaktadır.

Modernliğin dünya görüşünün en önemli niteliklerinden biri problemleri, insani her şeyin merkezinde konumlandırarak ele almasıdır. Bu durum din söz konusu olduğunda da geçerlidir. Dine dair modern açıklama, insani ve toplumsal ihtiyaçların bir neticesi olarak ortaya çıktığı ve bu ihtiyaçları gidermek üzere işlev gördüğü iddiasına dayanır. Bu sayede din, insana “*vahiy*” vasıtası ile iletilen bir şey olmaktan çıkarak, insani ilgilerin bir neticesi biçiminde algılanmaya başlanır. Modernliğin temel olarak akla dayandığı düşüncesi ile özel ve kamusal alanın aklın ilkelerine göre tasarlanması gerektiği genel bir kabul görür. Din ile paranormal inançların kişi ve toplum üzerindeki etkisinin modern olmayan zaman ve mekânlara özgü olduğu fikri çoğu bilim adamı tarafından paylaşılır.

Kişiye otonomi sağlayarak bireyciliğin gelişimine yol açan modernlik, bu sayede kamusal alandaki bakış açılarının çeşitliliğini arttırarak, değişimin dinamizmini hızlandırmayı arzular. Kişi ile Tanrı arasındaki aracı kurumların kaldırılması, kişinin tüm eylemlerinden sorumlu olduğu bir kavrayışın gelişmesine olanak tanır. Kişi hukuka uygun davranarak toplumsal düzeni tehdit etmediği sürece kendi başımadır. Bilimsel nesnellik kamusal hayatın düzenlenmesinde başvurulan başlıca düşünüş tarzıdır. Modern bilimin egemen olduğu koşullarda bilimin işlevi ile dini kurumların işlevleri arasında farklılıklar oluşur. Örneğin Kilise tüm toplumu kapsayacak bir biçimde kararlar alarak uygulamaya koyarken, bilimsel kurumlar makul olanın ölçütlerini kendi

otonomisinde tespit eder. Bilim kurumları ile politik kurumlar arasında doğrudan bir örtüşme mevcut değildir. Bu nedenle de kişi kendi otonomisinde bilimsel nesnellik ve rasyonelliğin ilkelerine mutlak bir biçimde uygun davranmak zorunda kalmaz.

Bilim, din ve paranormal inançların birbirlerinden bağımsızlaşarak kendi otonomilerine ayrılmalarının kapsamlı sonuçları olmuştur. Yerel belirlenim ve sınırlamalardan bağımsızlaşan kişi, farklı sahalarda çeşitli davranış tarzları geliştirebilecek olanaklar edinir. Modernliğin soyut sistemleri bürokratik işleyiş sayesinde en nitelikli bir biçimde değiştirmesi, kontrol mekanizmalarının dolaylı, fakat daha etkili bir biçimde işlemlerini temin eder. Kişinin kişisel hayatında nasıl yaşadığı önemini yitirir. Zira modernlik koşullarında, kişisel etkinliğin toplumsal etkisi erozyona uğrar. Kişi yaşadığı mekânda dini kısıtlamalardan bağımsız bir biçimde yaşama imkânına sahip olduğu gibi, arzu ettiği her türlü dini benimseme özgürlüğüne de sahiptir. Yerel baskı mekanizmaları, merkezileşmenin etkisini arttırmasıyla etkisizleşir. Her türlü toplumsal etkinin merkezi ve başlıca belirleyicisi olan metropoller, kişinin merkezi iktidar mekanizmaları haricinde denetlenebilmesinin olanaklarını ortadan kaldırarak bir “*özgürlük illüzyonu*” yaratır. Seküler ve rasyonel ilkelerin belirleyiciliği altındaki kişi ve toplum, birbirinden bağımsızlaşan bilim, din, politika ve paranormal inançlar arasında görece bir özgürlüğü devam ettirir. Merkezileşen modern iktidarların, toplumu daha etkili idare edebilmeleri için birbirinden ayrılarak bağımsızlaşmış sahaların varlığı önemli avantajlar sağlar. Kamusal alanın dini inanç ve kurumların etkisinden bağımsızlaşarak, kişilerin ortak kanaatlerinin oluşmasına olanak sağlayacak bir biçimde düzenlenmesi, öznel alanda kişinin yaşamını arzu ettiği tarzda, fakat hukuka uygun şekilde biçimlendirmesine bağlıdır.

Modern eğitim sisteminin rasyonel niteliğine rağmen paranormal inançlarda bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Mousseau (2003), paranormal inançların medyadaki görünüşleri üzerinden İngiltere ve Fransa’daki yaygınlıklarını incelediği çalışmasında iki ülkede de paranormal inançlarda bir artış olduğunu tespit etmiştir. Bilgi, din ve politikanın sahalarının birbirlerinden ayrıldığı modernlik koşullarında, kişiler dinsel nitelikli doğaüstü inançlardan, kişilere göre değişebilen ve sistematik bir nitelik arz etmeyen paranormal inançlara yönelir. Zira insanın dünyayı tamamen rasyonel bir biçimde yorumlayabilmesi ve düzenleyebilmesi, sahip olduğu gücün kapsamına bağlıdır. Başka bir ifadeyle, insan sahip olduğu güç ve olanakların el verdiği ölçüde, dünyayı rasyonel bir biçimde yorumlayıp düzenleyebilir. İnsanın gücü ve olanakları dünyasını biçimlendirmek için yetersiz kaldığında, harici etkenlerin varlığına, yardımına, etkisine ve engelleyiciliğine inanmaya yönelir. Mathijsen (2010: 345), paranormal inançlar ile çocukluk döneminden kaynaklanan acizlik hissiyatının neden olduğu “*kaygı*” (anxiety) arasında bağlantı olduğunu vurgular. Dolayısıyla insanın kendisini yalnız ve güçsüz hissetmesiyle paranormal inançlardaki artış arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Felsefi ve

kozmozolojik olarak kendi içinde tutarlı bir biçimde tesis edilmiş olan dinlerin kontrol mekanizmaları kişi üzerinde etkili bir biçimde denetim uygularken, modernlik öznel sahayı dokunulmaz hale getirerek, paranormal inançların yaygınlaşmasına imkan sağlamıştır.

Spelke ve Kinzler (2007: 89), “*bilişsel bilim*”e (cognitive science) göre, insan zihninin, deneyim dünyasında tutarlılığı temin edebilmek için esnek ve adapte edilebilir bir nitelik arz ettiğini belirtir. Buna göre insan zihni temel olarak nesnelere, eylemler, sayılar ve uzamı temsil eden dört ayrı sistemden oluşur. Bunlardan her biri insanın “*bireyoluş*” (ontogeny) sürecinde biçimlenmiş ve yetişkinlerin zihni yaşamını biçimlendirmiştir. İnsan zihni pratik işlevleri uygulamaya geçirme evrimi ile biçimlenen “*özel-maksatlı mekanizmaların*” (special-purpose mechanisms) bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Bu nedenle gündelik pratik hayatında başa çıkamadığı problemleri çözmeye gayret ederken, zihinsel mekanizmasının parçaları arasındaki tutarlılığı sağlamaya çalışır. Bunun için, insan, pratik problemlerini çözmekte güçsüz kaldığı durumlarda, doğaüstü inanışlara yönelme eğiliminde olur.

Modern bilgi ve toplumun yapılanma tarzı dinin özelleşmiş biçimlerinin gelişimine neden olmuştur. Aşkın otoritelerin toplum üzerindeki egemenliği ortadan kaldırılarak, öznenin ve özerkliklerin gelişmesini sağlayan modernlik, dini varlığın insani ve doğal tarzlarıyla bir potada eriterek, dinin ayrıcalıklıklarını geçersiz hale getirmiştir. Bu sayede, modernlik dini, kişilerin kurtuluşu için kullanılan bir vasıtaya indirgeyerek, onun ekonomik, politik ve kültürel alandaki etkilerini ortadan kaldırmıştır. Dinin bireyci yorumlanış tarzları, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren öncelikle ABD ve İngiltere’de gelişmeye başlatarak, tüm endüstrileşmiş ülkelere yayılmıştır (Farias ve Lalljee, 2008: 277). Dinin kişilerin özel hayatıyla sınırlandırılması paranormal inançların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Zira dini otoritenin dinsel uygulamaları kendi kurumsallığı ile sınırlanarak, özel alan ile bağlarının koparılması, inançların çeşitliliğini arttırırken, paranormal inançların yayılım sahasını genişletmiştir. Farias ve Lalljee için (2008: 288), bu durumun ortaya çıkmasının asıl nedeni, modernliğin “*bütüncül*” (holistic) niteliğidir. Modernliğin bütüncül niteliği ile geleneksel dünyanın yerel ilişki tarzlarının sağladığı kolektivizm birbirinden farklıdır. Rasyonel ilkeler çerçevesinde dünyanın algılanışını, amaçları ve tarzların “*tek-biçimli*” (uniform) hale gelmesini sağlayan modernliğin “*bütüncül*” niteliği, kişiler arasındaki karşılıklı bağlantıların zayıflamasına yol açarak “*oksimoron*” (oxymoron) nitelikli bir toplumsal yapının oluşmasına neden olur.

Modern bilimin toplum üzerinde etkili olmasını sağlayan niteliklerinden biri şüpheciliğidir. Kişiler üzerinde sadece dinin sınırlayıcı etkileri mevcut değildir. Kişiler toplum ve kültür tarafından da sınırlanır. Dış dünyanın ve etkilerinin kontrol altına alınabileceğine dair inanç korunduğunda, kişinin bir fail olabilmesinin olanakları doğar. Kişinin fail olabilmesinin olanaklarını arttırmak için tüm dini, toplumsal ve kültürel bakış açılarının sorgulanabilir hale

gelmesi gerekir. Modern bilimin şüpheciliği ile kişiye fail olarak kendi dünyasını ve özgünlüğünü inşa edebilmesinin olanakları sağlanır. Modern bilimin sürekli olarak tüm bulguları sorgulayarak yeniden değerlendirmesi; teorilerin tekrara dayalı doğrulanmasına dayanması; yeni gelişmeler ile teorilerin yeniden yapılandırılmasına olanak sağlaması ve kendisini de sorgulama konusu haline getirmesi, sürekli ve hızlı gelişimini sağlayan başlıca faktörlerdir. Gelgelelim, bilimin böylesine kuşkucu olmasının toplum ve kişiler üzerindeki etkileri kapsamlıdır. Her şeyin sorgulanabilir olduğu ve bugün doğru kabul edilenin yarın yanlış olabileceğine dair bir bilincin oluşumu, tüm istikrar algısını tehdit eder. Toplumsal düzenin, her şeyden sürekli şüphe edildiği koşullarda nasıl sürdürülebileceği bir problem haline gelirken, rölativizm başlıca dünya görüşü olma ayrıcalığı edinir. Modern bilimin şüpheciliği, bilimin kendisini kendi özel etkinlik sahası ile sınırlandırmasını da sağlar. Bu sayede, modern bilim kurumları diğer toplumsal sahalara doğrudan müdahalede bulunamaz hale gelir.

Modern toplumsal, politik ve ekonomik yapıların inşasıyla birlikte ilerleyen “bilimsel devrimler” yeni bir kültürün yanı sıra, rasyonel ilkelere göre yaşamını düzenleyerek kamusal alanda etkinlikte bulunan modern “birey”in oluşumunu tamamlayabilmesi için gerekli enfastrüktürü meydana getirmiştir. Bilim topluluklarının dini kurumlardan bağımsızlaşarak rasyonelleşmenin kurumsallaşmasını sağlamalarıyla, ekonomik sahada bağımsızlaşan kişilerin yanında, düşünsel bağımsızlığını elde eden yeni tarz bir “birey” ile karşı karşıya kalınır. Politik, kültürel ve bilimsel bilgi sahalarının birbirinden ayrılarak, kendi otonomilerine çekilmeleri, bireyciliğin gelişimini sağlar. Kişiler rasyonel ve mantıklı bir biçimde düşünerek kendi “öz-gelişim”lerini (self-development) sağlamak suretiyle, ortak kararlar alma ve toplumsal refahtan faydalanma süreçlerinde daha etkin hale gelmeye çalışır. Bu durum, modern bilimin özneliği geliştirecek tarzda tasarlanıyor olmasının en önemli sebeplerinden biridir. Geleneksel toplumlar entegre olmamış yerelliklerden oluşur. Yerelde kişiler arasındaki bağ güçlü bir biçimde tesis edilirken, iktidar merkezi ile bağlar zayıftır. Modernlik koşullarında ise kişi aile ve komünitesinden bağımsızlaştığından kendi özerk sahasına çekilerek görece bir serbestlik edinir. Bu sayede özerk sahasında kendi bilgi tarzını biçimlendirebilmesine neden olan bir alt yapıya kavuşur. Geleneksel dini uygulamaların, gelenekten bağımsız bir biçimde, bireyci yorumlar ile yeniden yapılandırılarak pratiğe geçirilmesi, bireyin kendi otonomisine sahip olması sayesinde mümkün olmaktadır. Yoga gibi esas itibariyle bir tür ibadet biçimi olan uygulamaların, sportif bir etkinliğe dönüştürülmesi ya da yaygınlaşması, bireyin bilgi sahası ile toplum ve bilimin bilgi sahalarının birbirlerinden ayrılmaları sayesinde olanaklı hale gelmiştir. Grimmera ve White (1990: 357), Avrupa toplumlarında, 1960’lı yıllardan sonra UFO’lar, Bermuda Şeytan Üçgeni, astroloji, telepati ve doğa dışı yaratıklara dair inançlarda artış olduğunu belirtir. Bunda, aynı dönemin bireyci yaşam tarzı

ve ideolojisinin giderek yükselmesi de etkili olmuştur. Yine bu dönemde paranormal inançlara dair eserlerin basımı ve satışında bir patlama yaşanmıştır.

Fal, büyü, astroloji gibi paranormal inançlar, geleneksel toplumlarda, toplumsal bilgi sahasını biçimlendiren nitelikteydi. Örneğin, Yunan orduları savaş kararı vermeden önce, Rahipler Tanrılara kurban edilen boğanın iç organlarına inceleyerek fal bakarlardı. Savaş kararında rahiplerin falları etkili olurdu. Modernlik koşullarında ise tüm paranormal inançlar bireysel alanlar ile küçük kolektivitelerin sahasına çekilerek yaygınlaşmaktadır. Beck, ve Miller (2001: 277), doksan dört lisans öğrencisi ile görüşerek gerçekleştirdikleri araştırmalarında dini inancı kuvvetli öğrencilerin paranormal inançlara daha şüpheli yaklaşırken, dini inancı olmayan öğrencilerin arasında doğaüstü ve paranormal inançların daha yaygın olduğunu gözlemlemiştir. Bu araştırma göstermektedir ki, dinsel sınırlamalar paranormal inançlara eğilim göstermeye engel olurken, bireyciliğin gelişmiş olduğu durumlarda kişiler özerk alanlarında daha serbest hareket edebilme olanağı edindiklerinden, paranormal inançlara eğilim gösterebilmektedir. Markovsky ve Thye (2001: 36), özellikle ABD’de yetişkinlerin büyük bölümünün paranormal inançlara sahip olduğunu aktarmaktadır. Paranormal inançların toplumsal karar alma mekanizmalarındaki etkisi azalırken, bireysel karar alma mekanizmalarındaki etkisi artmaktadır. Kişiler kendi özerkliklerine kapanarak toplumsallıktan uzaklaşırken, kişiselleşmiş paranormal inanç dizgeleri ile gerçekliği yorumlamaya ve anlamaya çalışmaktadır. Geleneksel dünyada bilim, din ve paranormal inançlar arasında herhangi bir sınır mevcut değildi. Bunların hepsi din ve geleneksel inançlar vasıtasıyla birbirleriyle bağlantılı halde mevcudiyetlerini sürdürmekteydiler. Modernliğin gerçekleştirmiş olduğu en önemli toplumsal dönüşüm, bilim ve dinsel inançları birbirlerinden ayırarak, aralarına sınır çekmesidir. Bu sayede modernlik, kendisine kadar gelmiş olan kozmolojik kavrayışı tamamen değiştirmiştir. Bunun toplumsal karar alma mekanizmalarındaki etkisi rasyonelleşme şeklinde tezahür ederken, özel alandaki etkisi, paranormal inançlardaki artış şeklinde gerçekleşmektedir.

VII. SONUÇ

Günümüzde paranormal inançlar yaygınlaşarak, din ile bilim arasında bir konum elde etmiştir. Geleneksel teoloji paranormal inançları ortadan kaldırmaya yönelik bir çaba gösterse de, özellikle UFO’lar ve eski uygarlıklara dair gerçekleştirilen ve “*yarı-bilim*” olarak adlandırılabilir çalışmaları paranormal inançların yaygınlığını arttırmaktadır (Bader, Baker ve Molle, 2012: 705-706). Bu durum dinsel kökenli toplumsal farklılıkların artarak, “*toplumsal düzen*”in sürdürülebilirliğinin olanaklarını ortadan kaldıracak bir alt yapının meydana gelmesine yol açmaktadır. Son iki yüzyıl boyunca değişim toplumsal yaşamın her sahasında gözlenmiştir. Doğruluğuna mutlak bir biçimde inanılan pek çok olgunun yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Gündelik pratiklerde, her şeyin olanaklı olabileceğine dair bir kavrayış gelişmiştir. Hergovich ve Arendasy (2005: 1806), paranormal inançlar ile her şeyin olanaklı olabileceğine dair akıl

yürütme tarzı arasındaki bağlantıya dikkat çeker. Gerçekten de, şüpheciliğin yaygınlaşması, tüm “*sabiteler*”i (constants) sarsarken, her şeyin gerçekleşmesinin olanaklı olabileceğine dair bir yaklaşımın egemen olmasına yol açarak rasyonelitenin temellerini aşındırmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla kadar bilimsellik ve rasyonelleşme modern toplumların yapılanmalarında her düzeyde etkili olmuştur. Bu dönemde modernlik, tüm kültür ve iktidar yapılarının yeni bilgi yapıları vasıtasıyla dönüşmesini sağlamıştır. Daha önceki tüm bilgi sistematiplerinin sorgulanarak yanlışlıklarının tespit edildiği bir çağ olan on dokuzuncu yüzyılda, her alanda şüpheciliğin yükselişine tanıklık edilir. Burada da modernliğin ikili karakteri ile karşı karşıya kalınır. Modernlik bir yandan rasyonelliği hâkim kılmaya çabalarken, diğer yandan şüpheciliğin yaygınlaşmasına yol açar. Modernliğin bu ikili karakteri doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin birbirlerinden tamamen ayrılmalarına neden olacak bir sürecin başlamasına yol açmıştır. Doğa bilimlerinde mutlak bilgiye ulaşabileceğini öngören modern bilim, öznelerin etkinliğinin sürekli dönüşüme neden olduğu topluma ve kişiye dair çalışmalarda zamanla, daha şüpheci bir yaklaşımı benimser.

Modern toplumsal yapı tüm öznelerin hareketliliğini olanaklı kılacak bir biçimde şekillenir. Zira toplumu oluşturan parçalar arasındaki etkileşim modern gelişim süreçlerinin dinamikliğini mümkün hale getirmek için gereklidir. Modernlik farklı mekânlardaki öznelerin birbirlerini karşılıklı etkileyebilmelerini sağlayan bir “*uzam*”ı (space) meydana getirmiştir. Modernlik koşullarında kişiler sürekli çeşitli dünya görüşü ve yaşam tarzlarının etkilerine maruz kalır. Yerel kapalılıkların olanaksız hale geldiği modern yaşamda karşılıklı etkileşim ve dolaşım gündelik hayatın bir parçasıdır. Kitle iletişimi ile sürekli veri akışı günlük rutinde sürekli karşı karşıya kalınan bir olgu haline gelir. Farklı mekânların birbirlerini sürekli etkiledikleri ve çeşitli yaşam tarzları ile kültürlerin deneyim dünyalarının sürekli başka mekânlara taşındığı koşullar “*rölativist*” bir dünya görüşüyle sağlanabilir. Dinin, bilimin ve politikanın birbirlerinden ayrılmasına ilaveten, “*rölativizm*”in dünyayı kavramak için başlıca vasıta haline geldiği koşullarda, kişiler kendi özel dünyalarını, ahlaki tutumlarını ve harici tüm olguları esnek bir biçimde değerlendirebilme olanağı edinirler. Böylece elde edilen “*serbestlik*” her şeyin meşrulaştırılabileceği bir kavrayış tarzının meydana gelmesini sağlar. Ancak bilginin mutlaklığını kaybettiği koşullarda “*toplumsal düzen*”in nasıl sağlanacağı önemli bir problem haline gelir. İktidarın geleneksel ve dini meşruluklardan arındırılarak, evrensel hukukun ve rasyonelliğin ilkelerine dayandırılmasıyla, devletin ve bireyin etkinlik sahalarının birbirinden ayrılması, özel alanın kamu üzerinde etkisiz hale gelmesine yol açarken kişi kendi otonomisine kapanmıştır. İktidar, daha önce toplumsal yapının biçimlenmesinde etkili olan din, bilim ve gelenek gibi faktörleri birbirinden ayırarak etkisizleşmelerini sağlarken, bir yandan da mutlak bilginin toplum üzerinde

belirleyici olmasını olanaksız hale getirecek bir kozmolojinin egemen hale gelmesine yol açmıştır.

Sosyal bilimler, dinin ve geleneğin politikanın kademeli bir biçimde dışına itildiği koşullarda, “toplumsal düzen”in nasıl sağlanacağına cevap verme arayışında olmuştur. Geleneksel toplumlarda, din “toplumsal düzen”in sağlanmasında başlıca işlevi yerine getirirken, modern toplumlarda dinin bu işlevini “evrensel hukuk” ve daha kompleks bir yapı kazanan “güvenlik bürokrasisi” devralır. Ancak, bunların yanı sıra bilginin yapılandırılması da “toplumsal düzen”in temini ve sürdürülebilirliği için önem arz eder. Dini inançların her birinin bilimin çalışma teması haline gelmesi, modernliği dini bilginin sistematikliğinde ele alarak, dini çatışmaların “toplumsal düzen”i riske atacak bir tehlike oluşturmalarını engellemeye yöneliktir.

Modernlik ulus devletin sınırlarında tüm toplumsal olguları kontrol altında tutarak yönlendirme eğiliminde olmuştur. Zira tüm dinsel ve geleneksel kurumların yerlerine yenilerinin ikame edildiği koşullarda, “toplumsal düzen”in sürdürülebilirliği bürokratik denetime dayandırılmıştır. Gelgelelim, küreselleşme koşullarında yeryüzündeki tüm olguların denetim altında tutulması mümkün olmadığı gibi, tüm mekânların harici etkilere açık olduğu koşullarda, bürokratik denetimin yanı sıra bilginin kontrolü de etkisini kaybetmektedir. Ancak küreselleşme nedeniyle, farklılıkların bir arada bulunmasının zorunlu hale gelmesi, modernliğin bilginin kontrolünü elde etme çabalarını arttırmaktadır.

Paranormal inançlar, modernliğin iktidar, bilim ve din sahalarını birbirinden ayırmış olmasının yanı sıra, kişi ile devlet arasındaki mesafenin açılmasını sağlayarak kamusal alan ile özel alan arasında yapmış olduğu ayırmadan dolayı artış göstermektedir. Aarnio ve Lindeman (2005: 1127-1128), Batı toplumlarında psişik güçlere inanan kişi sayısının yarıdan fazla olduğunu belirttikten sonra, eğitimin paranormal inançları azaltacağına inanılmasına rağmen, ampirik verilerin bu inanca karşıt olduğunu vurgulamaktadır. Modern zamanlarda, bireyciliğin yükselişi her sahada rekabeti arttırdığından değişimi hızlandırmıştır. Ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlayan bireyler arasındaki rekabet, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için risk potansiyeli taşır. Bu nedenle modernlik koşullarında kamusal alan ve toplumsallığın nasıl muhafaza edileceği önemli bir mesele haline gelmiştir. Paranormal inançlardaki artış modernliğin “bireyci” (individualist) eğilimlerin artmasına neden olan etkilerinin, inanç dünyalarına da sıçradığının göstergesidir.

Sosyal bilimler sahasında, paranormal inançlara dair ilginin artması, “düzen problemi”nin modernliği riske atan potansiyellerini denetim altına alma çabasının bir göstergesidir. Bilgi ve bürokratik mekanizmalar vasıtasıyla, disipline edilmiş bir toplum meydana getirmenin en etkili metotlarından biri, devlet ile kişi arasında “karşı ağırlık” (counterweight) işlevi görebilecek olan tüm mekanizmaların ortadan kaldırılmasıyla, devlet iktidarı karşısında etkinlikte bulunma potansiyelini kaybeden kişilerin yönlendirilebilmelerinin daha fazla

olanaklı hale gelmesidir. Ancak, bireyciliğin insanların düşünce, tutum ve davranışlarını belirleyen başlıca dünya görüşü haline gelmesi, toplumsallığın sürdürülebilirliğini olanaklı kılan tüm yapı taşlarının erozyona uğramasına neden olmaktadır. Ortak referans kaynağı olan kültür, gelenek ve inanç gibi faktörlerin toplumsal işlevlerini giderek kaybettikleri koşullarda, tüm bunların işlevlerini bireyselleşmiş “yeni çağ”a özgü tarzlar devralmaktadır.

KAYNAKLAR

AARNIO, Kia (2007), *Paranormal, Superstitious, Magical, and Religious Beliefs*, Helsinki: Helsinki University Printing House.

AARNIO, Kia ve LINDEMAN, Marjaana (2005), “Paranormal Beliefs, Education, And Thinking Styles,” *Personality and Individual Differences*, Vol. 39, Issue 7, ss. 1227–1236.

ARSLAN, Mustafa (2011), *Paranormalizm ve Din*, Bilsam Yayınları, Malatya.

BADER, C. D., BAKER, J. O. ve MOLLE, A. (2012), “Countervailing Forces: Religiosity and Paranormal Belief in Italy,” *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 51, No: 4, ss. 705–720.

BAINBRIDGE, William S. (2004), “After the New Age,” *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 43, No. 3, ss. 381–394.

BAINBRIDGE, William Sims (2004), “After the New Age,” *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 43, No. 3, ss. 381-394.

BAKER, J. O. ve DRAPER, S. (2010), “Diverse Supernatural Portfolios: Certitude, Exclusivity, and the Curvilinear Relationship Between Religiosity and Paranormal Beliefs,” *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 49, No. 3, ss. 413–424.

BECK, Richard ve MILLER, Jonathan P. (2001), “Erosion of Belief and Disbelief: Effects of Religiosity and Negative Affect on Beliefs in the Paranormal and Supernatural,” *The Journal of Social Psychology*, Vol. 141, No. 2, ss. 277-287.

BELL, Daniel. (1978), “The Return of the Sacred: The Argument about the Future Of Religion,” *Zygon Journal of Religion and Science*, Vol. 13, No 3, 1978, ss. 187-208.

BERGER, Peter L., BERGER, Brigitte ve KELLNER, Hansfried. (1973). *The Homeless Mind*, Harmondsworth: Penguin Books.

BERGER, Peter, L. (1990), *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York: Anchor Books.

BLACKMORE, S. (1994), “Probability Misjudgement and Belief in the Paranormal: is the Theory All Wrong?” *Paper presented at the 37th Annual Parapsychological Association Convention*, University of Amsterdam.

BLACKMORE, S. (1997), “Probability Misjudgement and Belief in the Paranormal: A newspaper Survey,” *British Journal of Psychology*, Vol. 88, ss. 683–690.

BLOCH, Jon P. (1998), "Individualism and Community in Alternative Spiritual Magic," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 37, No. 2, ss. 286-302.

CLARKE, D. (1991), "Belief in the Paranormal: A New Zealand Survey," *Journal of the Society for Psychical Research*, Vol. 57, ss. 412-425.

DAMBRUN, M. (2004), "Belief In Paranormal Determinism As A Source Of Prejudice Toward Disadvantaged Groups: The Dark Side Of Stars," *Social Behaviour and Personality*, Vol. 32, No. 7, ss. 627-636.

DRAPER, Scott ve BAKER, Joseph O. (2011), "Angelic Belief as American Folk Religion," *Sociological Forum*, Vol. 26, No. 3, ss. 623-643.

DRISKELL, R. L. ve LYON, L. (2011), "Assessing The Role of Religious Beliefs on Secular And Spiritual Behaviours," *Review of Religious Research*, Vol. 52, No. 4, ss. 386-404.

DURKHEIM, Emile (2005), *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çev. Fuat Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul.

FARIAS, Miguel ve LALLJEE, Mansur (2008), "Holistic Individualism in the Age of Aquarius: Measuring Individualism/Collectivism in New Age, Catholic, and Atheist/Agnostic Groups," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 47, No. 2, ss. 277-289.

FARIAS, Miguel ve LALLJEE, Mansur (2008), "Holistic Individualism in the Age of Aquarius: Measuring Individualism/Collectivism in New Age, Catholic, and Atheist/Agnostic Groups," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 47, No. 2, ss. 277-289.

FRAZER, James George (1991), *Altın Dal. Dinin ve Folklorun Kökleri 1-2*, (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınevi, İstanbul.

GALLUP, G. (1997), *The Gallup poll: Public opinion*, Wilmington: Scholarly Resources.

GLENDINNING, Tony (2006), "Religious Involvement, Conventional Christian, and Unconventional Nonmaterialist Beliefs," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 45, No. 4, ss. 585-595.

GOODE, Erich (2000), *Paranormal Beliefs: a Sociological Introduction*. Long Grove: Waveland Press Inc.

GREELEY, A. M. (1975), *The Sociology of the Paranormal: a Reconnaissance*. Beverly Hills/London: Sage.

GRIMMERA, M. R. ve WHITE, K. D. (1990), "The Structure of Paranormal Beliefs among Australian Psychology Students," *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, Volume 124, No. 4, ss. 357-370.

HARALDSSON, E. (1985), "Representative National Surveys of Psychic Phenomena: Iceland, Great Britain, Sweden, USA and Gallup's Multinational Survey," *Journal of the Society for Psychical Research*, Vol. 53, ss. 145-158.

HAY, D. ve MORISY, A. (1978), "Reports of Ecstatic, Paranormal, or Religious Experience in Great Britain and The United States: A Comparison of Trends," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 17, ss. 255-268.

HERGOVICH, Andreas ve ARENDASY, Martin (2005), "Critical Thinking Ability and Belief in the Paranormal," *Personality and Individual Differences*, Vol. 38, ss. 1805-1812.

HILLSTROM, E. L., ve STRACHAN, M. (2000), "Strong Commitment to Traditional Protestant Religious Beliefs is Negatively Related to Beliefs in The Paranormal," *Psychological Reports*, Vol. 86, ss. 183-189.

HUNTLEY, Chris (2005), "Paranormal Beliefs, Religious Beliefs and Personality Correlates", *Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Manchester Metropolitan University*, Manchester.

HUTTON, Ronald (2008), "Modern Pagan Festivals: A Study in the Nature of Tradition," *Folklore*, Vol. 119, No.3, ss. 251-273.

IRWIN, H. (2009), *The Psychology of Paranormal Belief: a Researcher's Handbook*, Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.

IRWIN, H. J. (1993), "Belief in the Paranormal: A Review of the Empirical Literature," *The Journal of the American Society for Psychical Research*. Vol. 87, ss. 1-39.

JAHODA, G. (1970), *The Psychology of Superstition*, Oxford: Penguin Press.

JAMES, A., ve WELLS, A. (2002), "Death Beliefs, Superstitious Beliefs and Health Anxiety," *British Journal of Clinical Psychology*. Vol. 41, ss. 43-53.

KENNEDY, J.E. ve KANTHAMANI, H. (1995), "An Exploratory Study of the Effects of Paranormal and Spiritual Experiences on Peoples' Lives and Well-Being," *The Journal of the American Society for Psychical Research*, Volume 89, ss. 249-265.

LÉVY-BRUHL, Lucien (2006), *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

MALINOWSKI, Bronislaw, (2000), *Büyük, Bilim ve Din*, Çev. Saadet Özkal, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

MARKOVSKY, Barry ve THYE, Shane R. (2001), "Social Influence on Paranormal Beliefs," *Sociological Perspectives*, Vol. 44, No. 1, ss. 21-44.

MATHIJSSEN, François P. (2010), "Young People and Paranormal Experiences: Why Are They Scared? A Cognitive Pattern," *Archive for the Psychology of Religion*, Vol. 32, No. 3, ss. 345-361.

MAUSS, Marcel (2005), *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

MAYORAL, E. G., LACA, F. A. ve CEBALLOS, J. C. M. (2010), "Daily Spiritual Experience in Basques and Mexicans: A Quantitative Study," *Journal of Transpersonal Research*, Vol. 2, ss. 10-25.

McCLENON, James (1990), "Chinese and American Anomalous Experiences: The Role of Religiosity," *Sociological Analysis*, Vol. 51, No. 1, ss. 53-67.

MCKINNON, Andrew M. (2003), "The Religious, the Paranormal, and Church Attendance: A Response to Orenstein," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 42, No. 2, ss. 299-303.

MENCKEN, F. C., BADER, C. D. ve STARK, R. (2008), "Conventional Christian Beliefs And Experimentation With The Paranormal," *Review of Religious Research*, Vol. 50, No. 2, ss. 194-205.

MOUSSEAU, Marie-Catherine (2003), "Media Coverage of Parapsychology and the Prevalence of Irrational Beliefs," *Journal of Scientific Exploration*, Vol. 17, No. 4, ss. 705-714.

OH, J., KIM, K. R., OH, S. (2011), "Differences and Changes in Paranormal Beliefs in University Students from South Korea and the United States," *Korean Social Science Journal*. Vol. 38, No. 2, ss. 35-51.

ORENSTEIN, A. (2002), "Religion and paranormal belief," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 41, ss. 301-311.

RABEYRON, T., ve WATT, C. (2010), "Paranormal Experiences, Mental Health And Mental Boundaries, And Psi," *Personality and Individual Differences*. Volume 48, No. 4, ss. 487-492.

RANDALL, T. M., ve Desrosiers, M. (1980), "Measurement of supernatural belief: Sex differences and locus of control," *Journal of Personality Assessment*, Vol. 44, ss. 493-498.

RICE, Tom. W. (2003), "Believe it or not: Religious and other paranormal beliefs in the United States," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 42, ss. 95-106.

RICE, Tom W. (2003), "Believe It or Not: Religious and Other Paranormal Beliefs in the United States," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 42, No. 1, ss. 95-106.

RIOUX, David ve BARRESI, John (1997), "Experiencing Science and Religion Alone and in Conflict," *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 36, No. 3, ss. 411-428.

ROE, Chris A. (1999), "Critical thinking and belief in the paranormal: A re-evaluation," *British Journal of Psychology*, Vol. 90, ss. 85-98.

SPELKE, Elizabeth S. ve KINZLER, Katherine D. (2007), "Core Knowledge," *Developmental Science*, Vol. 10, No:1, ss. 89-96.

STARK, Rodney ve BAINBRIDGE, W. Sims (1985), *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley, California: University of California Press.

TAPPER, Nancy ve TAPPER, Richard (1987), "The Birth of the Prophet: Ritual and Gender in Turkish Islam," *Man*, Vol. 22, No. 1, ss. 69-92.

TOBACYK, J. ve MILFORD, G. (1983), "Belief in Paranormal Phenomena: Assessment Instrument Development and Implications for

Personality Functioning,” *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 44, ss. 1029-1037.

TOBACYK, Jerome J. (2004), “A Revised Paranormal Belief Scale,” *The International Journal of Transpersonal Studies*, Volume 23. ss. 94-98.

TRUZZI, M. (1972), “The Occult Revival as Popular Culture: Some Random Observations on the Old and the Nouveau Witch,” *The Sociological Quarterly*, 13, ss. 16-36.

TYLOR, Edward B. (1960), *Anthropology*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

WEBER, Max (1964), *The Sociology of Religion*, Trans. Ephraim Fischhoff, Boston: Beacon Press.

WHITE, Jenny B. (2002), “The Islamist Paradox,” *Fragments of Culture The Everyday of Modern Turkey*, Ed. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, London-New York: I.B. Tauris & Co. ss. 191-217.

WOLFRADT, U. (1997), “Dissociative Experiences, Trait Anxiety and Paranormal Beliefs,” *Personality and Individual Differences*. Vol. 23, No. 1, ss. 15-19.